

FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
UNIVERZITET U SARAJEVU
SMJER: SOCIOLOGIJA

--- SOCIOLOŠKI ASPEKTI TRANSHUMANISTIČKE
PARADIGME – POSTHUMANA BUDUĆNOST ČOVJEKA ---

- Magistarski rad –

Kandidatkinja:

Bozaliya Selma

Broj indexa : 486/II – soc

Mentor:

Alibegović Abdel

Sarajevo, (oktobar 2024. godine)

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJER : Sociologija

--- SOCIOLOŠKI ASPEKTI TRANSHUMANISTIČKE
PARADIGME – POSTHUMANA BUDUĆNOST ČOVJEKA ---

- magistarski rad -

Kandidatkinja:

Bozalija Selma

Broj indexa : 486/II – soc

Mentor:

Alibegović Abdel

Sarajevo, (septembar 2024. godine)

Sadržaj

I. UVOD	5
II. METODOLOŠKI OKVIR RADA	7
1. Problem istraživanja:	7
2. Predmet istraživanja:	7
2.1. Kategorijalno pojmovni sistem	8
3. Ciljevi istraživanja.....	10
3.1. Naučni cilj:	10
3.2. Društveni cilj:	11
4. Sistem hipoteza.....	11
4.1. Generalna hipoteza:	11
7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja	13
III. NOVI HORIZONTI LJUDSKE EVOLUCIJE: UVOD U SVIJET TRANSHUMANIZMA	14
<i>Tehnološka besmrtnost: san ili stvarnost?</i>	18
<i>Umjetna inteligencija i ljudska svijest: spajanje uma i mašine</i>	20
IV. PROMJENE U KONCEPTU IDENTITETA U POSTHUMANOJ BUDUĆNOSTI	23
<i>Transformacije identiteta u eri tehnološkog napretka: biotehnologija, AI i virtualna stvarnost</i>	23
<i>Od organskog do kibernetskog: transformacija ljudske egzistencije</i>	25
<i>Oslobađanje potencijala ili oduzimanje duše ?</i>	27
<i>Transdencija ili otuđenje?</i>	29
<i>Duhovne dimenzije transhumanizma: kako tehnologija mijenja naše razumijevanje božanskog</i>	31
<i>Psihosocijalni izazovi virtualnih realnosti: transhumanizam i njegov uticaj na stvarne zajednice</i> ..	33
V. PORODICA I TRANSHUMANIZAM: MOGUĆNOSTI I RIZICI STVARANJA NOVE GENERACIJE	36
<i>Moderne tehnologije i porodica: surogat majčinstvo, IVF i genetski inženjering u sociološkom kontekstu</i>	36
<i>Transhumanizam i intimnost: kako tehnologija preoblikuje seksualnost i emotivne veze</i>	39
<i>Kroz ekran do srca: evolucija emotivnih odnosa u digitalnom okruženju</i>	40
<i>Od ljudskih do mašinskih odnosa: sociološki aspekti prijateljstva u posthumanizmu</i>	42
<i>Digitalni roditelji: kako transhumanističke tehnologije mjenjanju porodičnu dinamiku</i>	43

VI. TRANSHUMANIZAM I SOCIJALNA NEJEDNAKOST: HOĆE LI TEHNOLOGIJA PRODUBITI JAZ?	46
<i>Tehnološki napredak i socijalna nejednakost: transhumanizam kao prilika ili prijetnja</i>	46
<i>Generacijski jaz: kako tehnološke razlike mogu uticati na međugeneracijske odnose ?</i>	50
<i>Generacijska razlikovanja: evolucija komunikacijskih stilova</i>	52
<i>Dileme tehnološkog napretka: Tehnooptimizam i Tehnoskepticizam u kontekstu savremenog društva</i>	53
ZAKLJUČAK:	59
CONCLUSION:	61
Literatura:	63
Biografija.....	65
Zahvala	66

I. UVOD

U savremenom dobu, koje je obilježeno brzim tehnološkim napretkom i sve dubljom integracijom tehnologije u svakodnevne aspekte života, čovječanstvo se suočava s jedinstvenim izazovima i prilikama koje značajno mijenjaju osnovne dimenzije ljudske egzistencije. U radu koji slijedi istražuju se novi horizonti ljudske evolucije kroz prizmu transhumanizma, s naglaskom na izazove i mogućnosti koje tehnologija donosi u budućnost čovječanstva. Ova era ubrzanog razvoja postavlja pred nas pitanja o prirodi ljudske prirode, identitetu i društvenim strukturama, na koja transhumanizam kao filozofsko – tehnološka teorija nudi potencijalne odgovore. Transhumanizam teži unapređenju ljudskih sposobnosti putem tehnologije, te otvara duboke diskusije o našoj evolucijskoj prekretnici, ali i o pitanjima koja se tiču etike, društvenih struktura i ljudske egzistencije. Jedna od ključnih tema koja privlači pažnju u okviru transhumanizma jeste koncept tehnološke besmrtnosti. Ova ideja sugerira mogućnost vječnog života kroz napredne tehnološke inovacije, kao što su digitalizacija svijesti ili biotehnološka poboljšanja. Iako ideja o tehnološki posredovanoj besmrtnosti djeluje primamljivo, njena kompleksnost zahtijeva detaljnu sociološku i filozofsku analizu. Tehnološka besmrtnost otvara niz pitanja: je li takav oblik postojanja zaista ostvariv, ili će ostati samo u sferi fantazije i spekulacija? Ključni izazov leži u određivanju da li su tehnološka rješenja za produženje života održiva ili će nas suočiti s novim egzistencijalnim problemima. Povezivanje umjetne inteligencije i ljudske svijesti, te potencijalna sinergija uma i mašine, otvaraju nova pitanja o tome kako će ta interakcija utjecati na našu svijest, identitet i egzistenciju. Ova transformacija bi mogla temeljno redefinisati naše razumijevanje samosvijesti i prirode postojanja.

U širem kontekstu, tehnologija ne mijenja samo pojedinca već i osnovne društvene strukture. U okviru transhumanističke filozofije, od posebne važnosti je sociološka analiza kako tehnološke inovacije utiču na porodicu, prijateljstva, intimne i emotivne veze. Promjene u intimnosti, seksualnosti i načinima na koje se ljudi emotivno povezuju postaju sve izraženije u digitalnom okruženju. Tehnološki napredak nudi nove mogućnosti u roditeljstvu, uključujući koncept digitalnih roditelja i virtualnih zajednica, što mijenja osnovne dinamike porodice. Virtualne zajednice i napredne komunikacijske tehnologije unose nove forme interakcije koje bi mogle redefinisati poimanje intimnosti i porodičnih veza, ali i izazvati otuđenje u fizičkom svijetu.

Pored toga, transhumanizam otvara duboke diskusije o socijalnoj nejednakosti. Brzi tehnološki napredak donosi sa sobom pitanje da li će novi tehnološki alati dodatno produbiti postojeće društvene razlike ili će stvoriti prilike za prevazilaženje tih razlika. Generacijski jaz, koji se manifestira u varijacijama u tehnološkim vještinama i sposobnostima komunikacije, predstavlja još jedan ključni izazov. Starije generacije, koje su možda manje vješte u korištenju novih tehnologija, suočavaju se s problemima integracije u društvo koje se sve više oslanja na digitalne platforme. S druge strane, mlađe generacije, odgojene uz tehnologiju, postavljaju nove standarde za komunikaciju i socijalnu interakciju. Ove razlike mogle bi oblikovati budućnost međuljudskih odnosa i društvene dinamike, s posebnim naglaskom na obrazovne i profesionalne prilike, pristup zdravstvenoj zaštiti i manifestacije socijalnih i ekonomskih nejednakosti u digitalnom dobu. Još jedno od ključnih pitanja u radu odnosi se i na dileme koje proizlaze iz odnosa između transcencije i otuđenja. Tehnologija koja nudi mogućnosti proširenja ljudskog iskustva i dosezanja novih visina, u isto vrijeme može nas udaljiti od onoga što smatramo esencijalno ljudskim. U tom kontekstu, istražujem i duhovne dimenzije transhumanizma, s naglaskom na uticaj tehnologije na naše razumijevanje božanskog. Hoće li tehnologija omogućiti transcendentno iskustvo, ili će nas lišiti dubljih aspekata duhovnosti? Ova pitanja nisu samo teoretska, već otvaraju put za razmišljanje o tome kako će tehnologija oblikovati naš odnos prema vječnosti, smrtnosti i božanskom. Usporedba između tehnološkog optimizma i tehnološkog skepticizma pruža uvid u moguće scenarije budućnosti. Da li će tehnologija zaista donijeti bolju budućnost, ili će stvoriti nove izazove i probleme? Ovaj rad nastoji ponuditi sveobuhvatan pregled ovih tema, kroz detaljnu analizu socioloških, filozofskih i etičkih dimenzija transhumanizma. Kroz prizmu identiteta, socijalnih struktura i globalnih nejednakosti, istražujem uticaj tehnologije na budućnost čovječanstva, analizirajući sve ključne aspekte koji će oblikovati naš svijet u eri transhumanizma.

II. METODOLOŠKI OKVIR RADA

1. Problem istraživanja:

Centralno polazište transhumanističke paradigme treba razumjeti kroz dugoročne posljedice koje primjena naprednih tehnologija ljudskog unapređenja može imati na temeljne društvene norme, vrijednosti i strukture. Ključni aspekti ovog problema uključuju ne samo transformaciju ljudskog tijela i uma, već i dublji uticaj na naš kolektivni identitet, etička načela i međuljudske odnose u kontekstu posthumane budućnosti čovječanstva. Ove promjene donose nove izazove, ali i prilike, te je važno razmotriti kako će se te transformacije odraziti na osnovne pretpostavke o tome što znači biti čovjek. Pitanje koje se postavlja tiče se toga kako će transhumanizam, kao pokret i skup ideja, preoblikovati društvo, te kakve će posljedice imati u pogledu etike, socijalne jednakosti i kohezije. Ova istraživačka problematika obuhvata ne samo analizu tehnoloških inovacija, nego i dublje promišljanje o tome kako one mijenjaju naše razumijevanje ljudske prirode i identiteta, te na koji način društvo može adekvatno odgovoriti na ove izazove, posebno s obzirom na sve veći jaz između onih koji imaju pristup naprednim tehnologijama i onih koji su isključeni iz tog procesa. Pitanje je i hoće li transhumanizam donijeti istinsku emancipaciju ili dodatno produbiti postojeće društvene nejednakosti, te kako će se te promjene reflektirati na globalnom nivou.

2. Predmet istraživanja:

Predmet istraživanja su sociološki aspekti transhumanističke paradigme, s fokusom na njene učinke na društvene norme, vrijednosti, identitet, etiku i međuljudske odnose, kao i na društvene strukture i potencijalne konflikte unutar društva u kontekstu posthumane budućnosti. Polazišna osnova za moj predmet istraživanja može biti sadržana u sljedećim pitanjima:

Kako transhumanizam utiče na postojeće društvene norme i vrijednosti, uključujući percepciju ljudske prirode i dostojanstva ?

Kako tehnološka unapređenja utiču na individualni identitet i samosvijest ?

Koje su etičke i moralne implikacije povezane s biotehnološkim unapređenjima i genetskim modifikacijama ?

Koji su dometi mogućih pristupa naprednim tehnologijama na društvenu jednakost i potencijalne nejednakosti ?

Koje su realne mogućnosti društvenih konflikata između različitih skupina unutar društva (tehnooptimisti vs. tehnoskeptici) i mogućnosti za rješavanje ovih izazova ?

2.1. Kategorijalno pojmovni sistem

Transhumanizam – Kelam Ivica i grupa autora u naučnom radu pod nazivom Budućnost čovjeka u kontekstu transhumanizma, transhumanizam određuje kao: „... viziju budućnosti u kojoj bi tehnologija mogla radikalno transformirati našu biološku osnovu i pomoći da prevladamo ljudske nedosatke. Transhumanistički ciljevi isprepliću se sa spoznajama iz nanotehnologije, biotehnologije, konceptom kiborgizacije i produljenja životnog vijeka.“ (Kelam et.at. 2023: 354)

Tehnooptimizam – John Danaher u svom radu pod nazivom „Tehno – Optimizam: analiza, evaluacija i skromna odbrana“ istražuje različite aspekte tehno-optimizma. Danaher objašnjava da „ Tehno-optimizam nije jedno specifično gledište; to je, umjesto toga, skup povezanih stavova koji se razlikuju duž nekoliko dimenzija. Konkretno, tehno-optimizamski stavovi variraju u pogledu stepena optimizma (kako dobra mogu biti stvari), temporalne orijentacije optimizma (usmjerenosti na prošlost, sadašnjost ili budućnost), modalne (epistemološke) čvrstine optimizma i uloge tehnologije u održavanju optimizma.“ (Dahner John 2022: 3)

Tehnoskepticizam – Stav koji naglašava oprez i kritičko razmišljanje prema tehnologiji i njenom uticaju na društvo. Umjesto da se tehnologija prihvati bez rezerva, tehnoskeptici postavljaju pitanja o njenim dugoročnim posljedicama, etičkim dilemama i mogućim rizicima. Oni istražuju kako tehnologija može promijeniti naše živote, odnose i društvene strukture, često s ciljem da se identificiraju potencijalni problemi prije nego što nastupe. Na taj način,

tehnoskepticizam služi kao upozorenje da se tehnologija ne koristi bez pažljivog razmatranja njenih posljedica.

Posthumanizam – Filozofska ideja koja se bavi istraživanjem kako tehnološki napredak može promijeniti osnovne aspekte ljudskog postojanja i identiteta. Dok tradicionalni humanizam naglašava ljudske osobine kao što su razmišljanje, kreativnost i moral, posthumanizam istražuje kako bi razvoj tehnologija mogao redefinisati te osobine ili čak stvoriti nove oblike postojanja. U srži posthumanizma leži ideja da će tehnologije poput genetskog inženjeringa, umjetne inteligencije i biotehnologije značajno uticati na ljudske sposobnosti, fizičke karakteristike i mentalne kapacitete. Ovaj pravac postavlja pitanja o tome kako će se promijeniti naše razumijevanje ljudskog identiteta, šta znači biti ljudski u eri kada su granice između čovjeka i mašine sve manje jasne.

Posthumana budućnost – Jedno od mogućih hipotetičkih stanja u kojem su ljudi, tehnologija i društvo evoluirali do tačke gdje tradicionalne granice i definicije ljudske prirode više ne vrijede. Ovaj koncept se oslanja na značajne biotehnoške, informatičke i neurološke napretke koji omogućavaju nadilaženje bioloških ograničenja koja su dosad definirala ljudsku egzistenciju. U takvom stanju, fizički i mentalni kapaciteti čovjeka bili bi radikalno unaprijeđeni putem tehnologije, otvarajući mogućnost besmrtnosti, direktnog povezivanja uma s mašinama i genetskih modifikacija koje bi značajno promijenile ljudsko tijelo.

Biopolitika – Odnosi se na organizovanu moć institucija nad svim aspektima života, pri čemu znanost i tehnologija postaju ključni alati za uspostavljanje kontrole, regulaciju i disciplinu društva. U ovom kontekstu, biopolitika označava korištenje znanstvenih i tehnoloških dostignuća kako bi se upravljalo ljudskim tijelima, populacijama i životnim procesima na način koji služi interesima države i njenih institucija. Ona uključuje nadzor nad zdravljem, reprodukcijom, genetskim modifikacijama i čak produženjem života, što dovodi do dubljih pitanja o granicama individualne slobode, autonomije i ljudskih prava.

Biokonzervativizam – Specifična filozofska i etička pozicija u mišljenju da savremeni tehnološki trendovi uveliko ugrožavaju ljudsko dostojanstvo, te se ova teorijska pozicija

protivi različitim pokretima i savremenim paradigmama poput transhumanizma, ljudske genetske modifikacije, umjetne inteligencije i tehnološke singularnosti. Zastupnici biokonzervatizma protive se upotrebi tehnologija poput produženja života i različitih formi genetske dijagnostike.

Antropocentrizam – Pogled na svijet koji ljudska bića postavlja u središte svih stvari, smatrajući ih najvažnijim bićima u univerzumu. Ova filozofska perspektiva posmatra svijet kroz prizmu ljudskih potreba i interesa, mjerivši vrijednost drugih živih bića, prirodnih resursa i ekosistema prema njihovoj korisnosti za ljude. Prema antropocentrizmu, priroda i sva njena stvorenja postoje prvenstveno da bi služila ljudskom napretku i blagostanju čime se prirodni svijet vidi kao resurs koji ljudi imaju pravo koristiti, prilagođavati i eksploatirati u skladu s vlastitim potrebama.

Biocentrizam – filozofski i etički pravac koji sva živa bića postavlja u središte moralnih i etičkih razmatranja, priznajući im inherentnu vrijednost, neovisno o njihovoj korisnosti za ljude. Prema biocentričnom stavu, svaki organizam, bez obzira na njegovu kompleksnost ili funkciju u ekosistemu, ima pravo na poštovanje i zaštitu. Ovaj pristup nadilazi ljudsku perspektivu i teži stvaranju harmoničnog suživota svih oblika života, gdje su interesi i dobrobit životinja, biljaka, pa čak i mikroorganizama jednako važni kao i ljudski interesi.

3. Ciljevi istraživanja

3.1. Naučni cilj:

Istražiti i analizirati uticaj transhumanističke paradigme na društvene norme, vrijednosti i strukture, te procijeniti potencijalne promjene u identitetu, etici i međuljudskim odnosima u kontekstu posthumane budućnosti. Razjasniti ključne pojmove, teorije i tehnologije povezane s transhumanizmom. Ispitati kako transhumanizam utiče na postojeće društvene norme i vrijednosti, uključujući percepciju ljudske prirode i dostojanstva. Istražiti etičke dileme i moralne implikacije povezane s biotehničkim unapređenjima i genetskim modifikacijama. Procijeniti uticaj naprednim tehnologijama na društvenu jednakost i potencijalne nejednakosti.

Povezati sociološke uvide s biotehnoškim, filozofskim i etičkim perspektivama kako bi se pružio sveobuhvatan pregled transhumanističke paradigme.

3.2.Društveni cilj:

Povećati svijest i razumijevanje o transhumanističkoj paradigmi među širom javnošću i donositeljima odluka, kako bi se omogućilo odgovorno korištenje biotehnologija i minimizirale društvene podjele i konflikti uzrokovani biotehnoškim napretkom. Razviti edukativne materijale i programe kako bi se povećala svijest o transhumanizmu i njegovim društvenim implikacijama. Potaknuti otvorene rasprave i debate među građanima, stručnjacima i političarima o prednostima i rizicima transhumanističkih tehnologija. Razviti preporuke i smjernice za etičku primjenu biotehnologija, uzimajući u obzir različite etičke, religijske i kulturne perspektive. Savjetovati donositelje odluka o potrebnim političkim i pravnim mjerama koje će osigurati pravičan pristup biotehnoškim unapređenjima i zaštitu ljudskih prava. Potaknuti stvaranje društvenih politika koje će smanjiti rizik od diskriminacije i podjela, te promicati inkluzivnost i jednakost u eri posthumanizma.

4. Sistem hipoteza

4.1.Generalna hipoteza:

„ Transhumanistička paradigma ima potenciju da izazove značajne promjene u društvenim normama i vrijednostima, proizvodeći nova shvaćanja individualnosti, slobode i društvene jednakosti, dok istovremeno može producirati polarizaciju unutar društva i generirati podjele između tehnioptimista i tehnoskeptika, što će neminovno dovesti do novih oblika društvenih konflikata i diskriminacije.“

5. Način istraživanja

Za potrebe ovog istraživanja koristit ću metodu analize sadržaja, metodu generalizacije i metodu deskripcije, s ciljem pružanja sveobuhvatnog uvida u kompleksnu interakciju između tehnologije, ljudske prirode i društvenih struktura. Ove metode omogućavaju detaljno sagledavanje načina na koji transhumanizam kao filozofska i tehnološka teorija oblikuje naše shvatanje budućnosti, identiteta, besmrtnosti i društvene dinamike. Kombinacijom ovih pristupa, istraživanje će obuhvatiti kako teoretske tako i praktične aspekte transhumanizma, nudeći dublje razumijevanje ključnih pitanja, poput uticaja tehnologije na ljudsku svijest, promjene u društvenim odnosima i generacijskom jazu, te potencijalne posljedice po društvenu (ne)jednakost. Time će rad pružiti ne samo opis trenutnog stanja nego i kritičku refleksiju o smjeru u kojem transhumanističke ideje mogu voditi globalne promjene u budućnosti.

6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Transhumanizam, kao filozofski i tehnološki pravac, predstavlja jedan od najvažnijih i najuticajnijih fenomena u savremenom istraživačkom polju. Naučna opravdanost istraživanja „Sociološki aspekti transhumanističke paradigme – posthumana budućnost čovječanstva“ leži u potrebi za dubokim i sistematskim razumijevanjem kako napredak u tehnologiji, poput umjetne inteligencije, genetskog inženjeringa i biotehnologije, može uticati na socijalne strukture i ljudski identitet. Istraživanje će doprinijeti empirijskom znanju o tome kako transhumanističke tehnologije mijenjaju društvene norme, interakcije i vrijednosti, nudeći nova saznanja koja mogu unaprijediti postojeće teorijske okvire i modele u sociologiji. Također, istraživanje će pomoći u identifikaciji potencijalnih izazova i prilika koje ove tehnologije donose, te će pružiti osnovu za razvoj novih teorija i metoda u oblasti socijalnih nauka. U društvenom kontekstu istraživanje ima značajnu opravdanost zbog rastuće primjene naprednih tehnologija u svakodnevnom životu i njihovog uticaja na društvo. Kako se tehnologije razvijaju, postaje ključno razumjeti kako one utiču na ljudske odnose, socijalnu strukturu i kulturne vrijednosti. Ovo istraživanje će omogućiti bolju pripremljenost društva za izazove koje donosi transhumanizam, uključujući etičke dileme, promjene u radnoj snazi i zdravlju, kao i uticaj na privatnost i ljudska prava. Pružanjem uvida u potencijalne društvene posljedice ovih tehnologija, istraživanje može pomoći u oblikovanju politika i strategija koje će osigurati da tehnološki napredak bude u skladu s društvenim normama i vrijednostima. Također, omogućava jaču integraciju lokalnog konteksta u globalne diskusije o

transhumanizmu, što je posebno važno za razumijevanje specifičnih potreba i izazova u Bosni i Hercegovini.

7. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Istraživanje pod nazivom „Sociološki aspekti transhumanističke paradigme – posthumana budućnost čovječanstva“ realizovano je u Bosni i Hercegovini tokom perioda od juna do avgusta 2024. godine. Ova studija ima za cilj da analizira kako transhumanizam, kao sveprisutni fenomen, utiče na društvene strukture i socijalne odnose. Fokusirat će se na to kako tehnološki napredak može transformisati razumijevanje ljudskog identiteta i interakcije unutar zajednica. Istraživanje će obuhvatiti specifične aspekte lokalnog konteksta, uzimajući u obzir kulturne i socijalne karakteristike. Kroz ovo istraživanje, nastojat će se prikazati kako transhumanistički trendovi mogu oblikovati budućnost društva i ljudskih odnosa.

III. NOVI HORIZONTI LJUDSKE EVOLUCIJE: UVOD U SVIJET TRANSHUMANIZMA

Teorijske osnove i perspektive u proučavanju transhumanizma

U posljednjim decenijama, ideja transhumanizma postala je sve više prisutna u diskusijama o budućnosti ljudske evolucije i sudbini našeg društva. Ovaj inovativni pokret, koji spaja filozofske ideje s tehnološkim napretkom, nudi viziju svijeta u kojem ljudske sposobnosti nisu ograničene biološkim granicama. Kroz korištenje naprednih tehnologija, transhumanizam teži poboljšanju ljudskog stanja, omogućavajući nam da prevaziđemo mnoge od izazova s kojima se suočavamo danas. Transhumanizam, kao intelektualna i praktična revolucija, pruža novi okvir za razumijevanje i redefinisane ljudske prirode, otvarajući vrata za dublje razmatranje naše budućnosti.

Transhumanizam se može definirati kao "intelektualni i kulturni pokret koji utvrđuje mogućnost i poželjnost temeljitog poboljšavanja ljudskog stanja kroz primijenjeni razum, posebice razvijanjem široko dostupnih tehnika koje eliminiraju starenje i uvelike unapređuju ljudske intelektualne, fizičke i psihološke sposobnosti." (Furjanić 2019: 236). Ova definicija transhumanizma ističe ključnu ulogu tehnologije u postizanju transhumanističkih ciljeva.

Transhumanizam se ne svodi samo na primjenu tehnologije za poboljšanje ljudskog tijela i uma, on predstavlja dublji kulturni pomak prema novom razumijevanju ljudskog identiteta i svrhe. U tradicionalnom kontekstu, evolucija je proces koji se odvija polako, tijekom miliona godina, vođen prirodnim selekcijama i sasvim slučajnim mutacijama. Transhumanizam, međutim, zagovara ideju aktivne intervencije u ovaj proces, omogućavajući ljudima da preuzmu kontrolu nad vlastitom evolucijom i ubrzaju svoj napredak na načine koji su nekada bili nezamislivi. Ovaj pokret se ne ograničava samo na pojedince koji traže lično

poboljšanje. On također ima šire društvene i političke implikacije. Na primjer, transhumanisti se zalažu za razvoj i širenje tehnologija koje mogu poboljšati kvalitetu života za sve ljude, smanjujući patnju i nejednakost. U tom smislu, transhumanizam se može smatrati oblikom humanizma 21. vijeka, usmjerenog na stvaranje boljeg svijeta za buduće generacije.

Tehnološki napredak igra ključnu ulogu u ostvarivanju transhumanističkih ideala. Transhumanizam se temelji na ideji da ljudske sposobnosti mogu biti drastično poboljšane upravo uz pomoć tehnologije. Dok tradicionalni pogledi na evoluciju ljudi naglašavaju spor i prirodan razvoj, transhumanizam predlaže aktivnu intervenciju u ljudsku biologiju i psihologiju. Ovaj pristup uključuje širok spektar tehnoloških inovacija, uključujući genetsko inženjerstvo, umjetnu inteligenciju, nanotehnologiju i robotiku, kako bi se unaprijedile fizičke i mentalne sposobnosti ljudi. Cilj je ne samo prevladati fizičke bolesti i oštećenja, već i proširiti intelektualne kapacitete, emocionalnu dubinu i duhovno iskustvo.

Genetsko inženjerstvo predstavlja jednu od najperspektivnijih tehnologija u transhumanizmu. Kroz manipulaciju genetskog materijala, moguće je ukloniti nasljedne bolesti, poboljšati fizičke karakteristike i potencijalno produžiti životni vijek. Ova tehnologija već sada omogućava doktorima da dijagnosticiraju i liječe genetske poremećaje prije nego što se oni manifestiraju, što je korak prema stvaranju svijeta bez genetskih bolesti.

Transhumanizam ide korak dalje. Zagovornici ove ideje vjeruju da će u budućnosti biti moguće ne samo eliminirati bolesti, već i unaprijediti ljudske osobine na načine koji su trenutno izvan našeg dometa. To bi moglo uključivati povećanje inteligencije, poboljšanje fizičke snage ili čak omogućavanje ljudima da dišu pod vodom ili prežive u ekstremnim uvjetima. Iako su ovakve ideje još uvijek u domenu znanstvene fantastike, napredak u genetskom inženjeringu nam sugerira da nisu potpuno neostvarive.

Ovaj pristup, međutim, nije bez etičkih dilema. Kritičari upozoravaju na opasnost stvaranja takozvane genetske elite, odnosno skupine ljudi koji su superiorniji od drugih zbog genetskih modifikacija. Ovo bi moglo dovesti do novih oblika nejednakosti i diskriminacije, te postaviti pitanja o pravednosti i dostupnosti ovih tehnologija. Ključno je da društvo razvije etičke smjernice koje će osigurati da genetsko inženjerstvo bude korišteno na način koji koristi cijelom čovječanstvu, a ne samo nekolicini.

Pored genetskog inženjeringa, umjetna inteligencija (AI) je još jedan ključni element transhumanističke vizije budućnosti. Kroz razvoj naprednih AI sustava, transhumanisti vjeruju da će biti moguće proširiti ljudske kognitivne sposobnosti na načine koji su trenutno

nezamislivi. Na primjer, AI bi mogla omogućiti ljudima da brže i tačnije donose odluke, analiziraju velike količine podataka ili čak predviđaju buduće događaje s visokim levelom preciznosti. Umjetna inteligencija također nudi mogućnost stvaranja simbiotskih odnosa između ljudi i strojeva. Kroz integraciju AI u ljudski mozak, mogli bismo stvoriti kibernetičke organizme, odnosno bića koja kombiniraju najbolje osobine ljudi i strojeva. Ova ideja nije nova, koncept kiborga postoji već desetljećima u znanstvenoj fantastici. Međutim, s napretkom u neuroznanosti i umjetne inteligencije, on postaje sve realniji.

Jedan od najzbudljivijih aspekata AI-a je mogućnost stvaranja superinteligencije, odnosno umjetne inteligencije koja je znatno superiornija u odnosu na ljudsku. Superinteligencija bi mogla riješiti probleme koji su danas izvan našeg dometa, kao što su globalno zagrijavanje, bolesti koje još uvijek nemaju lijek i ekonomske nejednakosti. Međutim, stvaranje superinteligencije također nosi značajne rizike. Ako ne bude pravilno kontrolisana, superinteligencija bi mogla postati prijetnja čovječanstvu, čineći transhumanističku viziju paradoksalnom.

Nanotehnologija, tehnologija koja se bavi manipulacijom materije na molekularnom nivou, nudi fascinantne mogućnosti za transformaciju ljudskog tijela i liječenje bolesti. Kroz razvoj nanorobota, transhumanisti vjeruju da će biti moguće provoditi regeneraciju tkiva i organa, liječenje bolesti na staničnom nivou, pa čak i usporavanje ili zaustavljanje procesa starenja.

Nanotehnologija bi mogla omogućiti i radikalne promjene u ljudskoj biologiji, uključujući prilagodbu ljudi za preživljavanje u uvjetima koji su trenutno neprikladni za ljudski život, poput svemira ili dubokih okeanskih područja. Ova tehnologija također nudi mogućnost stvaranja bioloških sučelja koja bi omogućila direktnu komunikaciju između mozga i vanjskih uređaja, otvarajući nove dimenzije u načinu na koji percipiramo svijet i međusobno komuniciramo. Međutim, kao i kod drugih transhumanističkih tehnologija, nanotehnologija nije bez rizika. Manipulacija materijom na molekularnom nivou nosi sa sobom potencijalne opasnosti, uključujući nenamjerne posljedice koje bi mogle biti katastrofalne za ljudsko zdravlje ili okoliš. Zbog toga je neophodno razviti regulativne okvire koji će osigurati sigurno i odgovorno korištenje nanotehnologije.

Jedan od najzbudljivijih aspekata transhumanizma je ideja o stvaranju posthumanih bića. Ova bića predstavljaju novu fazu ljudske evolucije u kojoj su ljudske sposobnosti drastično unaprijeđene pomoću tehnologije. Posthumana bića ne bi samo prevazišla biološka ograničenja, već bi mogla posjedovati sposobnosti koje su danas nezamislive.

Međutim, kako Furjanić ističe, "ne postoji široko prihvaćena ideja o tome što posthumano biće jest, zato što ga neki vide kao novu biološku vrstu, neki kao kibernetički organizam, a neki kao digitalni entitet bez tijela." (Furjanić 2019: 235).

Ova različita shvatanja posthumanih bića odražavaju raznolikost transhumanističkih vizija budućnosti. Posthumana bića mogla bi se manifestovati na nekoliko različitih načina, svaki od kojih donosi svoje jedinstvene izazove i mogućnosti. Neki transhumanisti predviđaju evoluciju novih bioloških vrsta kroz genetsko inženjerstvo, gdje bi unaprijeđeni ljudi posjedovali izvanredne fizičke, mentalne i emotivne sposobnosti. Ova bića bi mogla biti otporna na bolesti, imati produžen životni vijek i nadmašiti trenutne ljudske granice u svim aspektima.

Transhumanisti zamišljaju budućnost u kojoj će se ljudi i strojevi integrirati na način koji će stvoriti kibernetičke organizme, poznate kao kiborzi. Ovi kiborzi bi mogli kombinirati najbolje osobine ljudskog tijela s prednostima umjetne inteligencije i naprednih mehaničkih implantata. Na primjer, umjesto da se suočavaju s ograničenjima fizičkog tijela, kiborzi bi mogli imati nadogradnje koje povećavaju njihovu snagu, brzinu, izdržljivost i percepciju. Zamislite vojnike s neprobojnim egzoskeletima, radnike sa superhumanom snagom, ili naučnike s mogućnošću trenutnog procesuiranja ogromnih količina informacija. Ovaj oblik posthumanizma također podrazumijeva radikalnu promjenu u načinu na koji percipiramo ljudsku prirodu. Ako su ljudi u stanju nadograditi svoje tijelo i um kroz tehnologiju, gdje povlačimo granicu između čovjeka i stroja ? I šta to znači za naš identitet ? Kibernetički organizmi postavljaju fundamentalna pitanja o autonomiji, svijesti i etičkim aspektima uplitanja tehnologije u suštinu ljudskog bića.

Koncept „uploadanja“ uma, koji je proučavao i Nick Bostrom, predstavlja prijenos ljudske svijesti u digitalni oblik. Iako je to često je tema znanstvene fantastike, transhumanisti vjeruju da bi to mogla biti stvarna mogućnost u budućnosti. On jednostavno objašnjava da je „uploadovanje (ponekad nazvano skidanje, uploadovanje uma ili rekonstrukcija mozga) proces prenosa intelekta sa biološkog mozga na računar.“ (Bostrom 2003: 17). Ovi digitalni entiteti bi mogli promijeniti svoje tijelo ili okoliš prema vlastitim željama, istraživati beskonačne digitalne prostore i komunicirati s drugim digitalnim entitetima na načine koji su trenutno čak i izvan okvira naše mašte. Takva posthumanistička egzistencija otvara pitanja o prirodi svijesti, identiteta i stvarnosti, jer bi prelazak u digitalni svijet značio radikalno redefinisavanje onoga što zapravo znači biti živ.

Mnogi zagovornici transhumanizma smatraju da "uporabom tehnike trebamo pokušati nadmašiti ono što danas podrazumijevamo pod pojmom ljudskoga." (Selak 2013: 100). Ako bi se ljudske sposobnosti mogle poboljšati do te mjere da bi se stvorila bića koja nadmašuju trenutne ljudske granice, šta to znači za našu percepciju identiteta i društvene uloge? Posthumana bića mogla bi značajno promijeniti dinamiku društvenih odnosa, uključujući koncept društvenih uloga, normi i vrijednosti. Ako bi današnje napredne tehnologije omogućile stvaranje bića koja su fizički jača, intelektualno superiornija i emotivno otpornija, mogli bismo svjedočiti promjenama i u tome kako društvo definiše uspjeh, sposobnost i potencijal. Posthumana bića mogla bi redefinisati standarde u obrazovanju, zapošljavanju i socijalnoj interakciji, jer bi njihove sposobnosti premašivale trenutne norme i očekivanja. Osim toga, stvaranje posthumanih bića moglo bi dovesti do pojave novih oblika nejednakosti. Ako bi samo određeni dijelovi društva imali pristup tehnologijama koje omogućavaju posthumanistička poboljšanja, to bi moglo stvoriti tehnološki elitizam. Ovo bi zahtijevalo pažljivo razmatranje pravnih, etičkih i socijalnih politika kako bi se osiguralo pravedno i inkluzivno društvo u kojem tehnologija služi cijelom čovječanstvu, a ne samo privilegiranoj manjini.

Tehnološka besmrtnost: san ili stvarnost?

Ljudska fascinacija besmrtnošću proteže se kroz vjekove, od mitova o bogovima i herojima koji nadilaze smrt, do alhemičarskih potraga za eliksirom vječnog života. U srcu te težnje leži duboko ukorijenjena želja za prevazilaženjem smrtnosti, osnovne karakteristike ljudskog postojanja. S razvojem tehnologije i nauke u posljednjih nekoliko decenija, pitanje besmrtnosti više nije ograničeno samo na carstvo legendi i religije. Danas se sve više razmatra u kontekstu tehnoloških inovacija koje bi mogle omogućiti ljudima da prežive svoje biološke granice. Ideja da tehnologija može produžiti ili čak omogućiti vječni život već odavno nije samo tema naučno – fantastičnih romana. Umjetna inteligencija, nanotehnologija, biotehnologija i neuroznanost ubrzano napreduju, pružajući osnovu za razvoj teorija i eksperimenata koji bi, barem teoretski, mogli dovesti do nečega nalik tehnološkoj besmrtnosti. Iako se može činiti da smo na pragu revolucije koja bi mogla promijeniti samu prirodu života i smrti, brojna pitanja ostaju otvorena: Je li tehnološka besmrtnost uopće moguća? Ako jeste, šta bi ona značila za čovječanstvo?

Tehnološka besmrtnost, kao koncept, podrazumijeva ideju da se ljudska svijest, um ili ličnost mogu sačuvati i prenijeti u neku drugu formu, poput digitalnog entiteta, omogućujući osobi da na neki način živi vječno. Postoje različiti pristupi i tehnologije koje bi mogle dovesti do ostvarenja tehnološke besmrtnosti. Jedan od najčešće spominjanih je, kako sam već spomenula, uploadovanje uma koja podrazumijeva digitalizaciju ljudskog uma, što znači da se sve informacije i procesi u mozgu, od neuronskih veza do sjećanja i svijesti, prenose u digitalni oblik. Teoretski, takav digitalni um mogao bi postojati u beskonačnosti, slobodan od bioloških ograničenja tijela. Nanotehnologija i biotehnologija također igraju ključnu ulogu u razmatranju tehnološke besmrtnosti. Na primjer, napredak u regenerativnoj medicini, uključujući sposobnost da se uzgoje nova tkiva ili organi, otvara mogućnost za produženje ljudskog života daleko izvan trenutnih bioloških granica. Nanoboti, mali roboti koji bi mogli popraviti oštećene stanice ili uklanjati bolesti na molekularnom nivou, također bi mogli biti ključni u borbi protiv starenja i smrti.

Furjanić interpretirajući najznačajnije autore iz oblasti transhumanizma naglašava kako je ključno pitanje u transhumanističkoj paradigmi redefinicija ljudske prirode, te će na tragu Bostromovih razmišljanja naglasiti slijedeće: " ... transhumanisti gledaju ljudsku prirodu kao nedovršen proizvod i nepromišljen početak, a ljudi mogu naučiti kako ga preoblikovati na poželjne načine. Trenutno čovječanstvo ne mora biti kraj evolucije. " (Furjanić 2019: 240)

Iako koncept tehnološke besmrtnosti izgleda privlačno, postavlja mnoga filozofska i etička pitanja. Jedno od glavnih pitanja odnosi se na samu prirodu čovjekove svijesti. Ako bismo uspjeli prenijeti sve informacije iz mozga u digitalni oblik, da li bi taj digitalni um zaista bio svjestan na isti način kao što je to biološki um ? Ili bi to bio samo simulakrum svijesti, lišen stvarne subjektivne percepcije ? Tehnološka besmrtnost, osim što nosi potencijalne koristi, također otvara vrata brojnim opasnostima. Na primjer, ako bi se ljudski um mogao prenijeti u digitalni oblik, to bi moglo omogućiti zlonamjernim akterima da manipulišu ili čak unište nečiju svijest. Digitalni umovi bi mogli postati meta raznih hakerskih napada, što bi postavilo nove izazove u oblasti kibernetičke sigurnosti. Također, besmrtnost bi mogla imati ozbiljne ekološke posljedice. Ako bi ljudi mogli živjeti neograničeno dugo, to bi moglo dovesti do prenapučenosti i iscrpljivanja resursa na planeti.

U ovom trenutku, tehnološka besmrtnost je još uvijek u velikoj mjeri teorijska. Napredak u nauci i tehnologiji obećava, ali smo još uvijek daleko od toga da možemo prenijeti ljudski um u digitalni oblik ili proizvesti vječno mlado i zdravo tijelo. Međutim, razvoj u oblastima poput

umjetne inteligencije, biotehnologije i nanotehnologije sugeriraju da bi tehnološka besmrtnost za nas mogla postati stvarnost u nekoj daljoj budućnosti.

Ali čak i ako dođe do ostvarenja ovih tehnologija, ostaje pitanje: da li je to zaista ono što želimo? Besmrtnost, u bilo kojem obliku, nosi sa sobom ogromne odgovornosti i moralne dileme. Možda bi, umjesto da težimo besmrtnosti bilo mudrije da usmjerimo svoje napore na poboljšanje kvalitete života koji već imamo. Razumijevanje i cijenjenje ograničenog vremena koje nam je dato moglo bi biti ključno za postizanje sreće i ispunjenja. Tehnološka besmrtnost, iako fascinantna, možda nije konačan odgovor na našu potragu za smislom. Umjesto toga, ona nas može podsjetiti na važnost života ovdje i sada, dok istražujemo granice onoga što znači biti ljudsko biće. Bez obzira na to hoće li tehnološka besmrtnost ikada postati stvarnost, jedno je sigurno, naša potraga za produženjem ljudskog života i dalje će biti u središtu naučnih istraživanja i filozofskih rasprava, gurajući nas prema nepoznatom horizontu mogućnosti.

Umjetna inteligencija i ljudska svijest: spajanje uma i mašine

Ljudska svijest je jedan od najfascinantnijih, ali i najtajanstvenijih aspekata našeg postojanja. To je fenomen koji uključuje našu sposobnost da budemo svjesni sebe i svijeta oko nas, da mislimo, osjećamo, percipiramo, donosimo odluke i prepoznamo sebe kao individuu. Iako su mnoge nauke kroz vjekove pokušavale dokučiti prirodu svijesti, ona i dalje ostaje teško objašnjiva, bez jedinstvene definicije ili sveobuhvatnog razumijevanja njenog porijekla i funkcionisanja. U savremenom dobu, s razvojem tehnologije, posebno umjetne inteligencije, pitanje svijesti postaje sve kompleksnije. Da li je moguće stvoriti stroj / mašinu koji bi imao svijest sličnu ljudskoj? Ova dilema postavlja izazove ne samo u tehnološkom smislu, već i u filozofskom, sociološkom, etičkom, pa čak i egzistencijalnom kontekstu.

Naša svijest nije samo skup mentalnih procesa, ona je temelj našeg identiteta i individualnosti. Svi naši doživljaji, misli i osjećaji integrisani su u jednu subjektivnu cjelinu koja čini naše "ja". Ova složena struktura svijesti još uvijek izaziva brojne debate među filozofima, neuroznanstvenicima i psiholozima. Postoje teorije, poput reduktivnog materijalizma, koje smatraju da je svijest rezultat fizioloških procesa u mozgu, dok druge, poput dualizma, tvrde da je ona nešto što nadilazi materijalni svijet. Bez obzira na različita tumačenja, svijest ostaje ključan element u razumijevanju ljudskog bića.

Razvoj umjetne inteligencije (AI) donio je mnoga pitanja o mogućnosti stvaranja svjesnih strojeva. Trenutne AI tehnologije sposobne su za izvanredne podvige u obradi podataka, učenju, prepoznavanju uzoraka i donošenju odluka na temelju ogromnih količina informacija. Međutim, uprkos njihovim naprednim sposobnostima, ove tehnologije još uvijek nemaju svijest u ljudskom smislu. Trenutne umjetne inteligencije mogu simulirati određene aspekte ljudske kognicije, ali ne postoji konsenzus o tome može li ikada razviti istinsku svijest.

Iako je svijest u strojevima još uvijek daleki cilj, spajanje ljudskog uma i tehnologije već je počelo kroz napredak u neurotehnologiji. Sučelja mozak-računalo (Brain - Computer Interface – BCI) predstavljaju revolucionarni korak u ovoj oblasti. Ovi sustavi omogućavaju direktnu komunikaciju između ljudskog mozga i digitalnih uređaja, omogućujući ljudima kontrolu nad računalima, protezama i drugim uređajima putem svojih misli. Takva tehnologija transformiše život mnogih ljudi, posebno onih s invaliditetom. Na primjer, BCI spojevi omogućavaju osobama s paralizom da komuniciraju s vanjskim svijetom putem misli, pružajući im ne samo bolju kvalitetu života, već i novu razinu autonomije. Ova tehnologija predstavlja početak spajanja biološkog i digitalnog, što otvara vrata mnogim mogućnostima u budućnosti.

Transhumanizam, pokret koji zagovara korištenje tehnologije za unapređenje ljudskih sposobnosti i prevladavanje bioloških ograničenja, već dugo razmatra mogućnosti spajanja ljudskog uma i strojeva. Iako su mnoge transhumanističke ideje još uvijek u fazi teorija, napredak u tehnologiji ukazuje na to da će one uskoro postati stvarnost.

Ovi moderni uređaji i sistemi ne samo da olakšavaju naše svakodnevne zadatke, već i proširuju horizonte našeg iskustva. Kao što ističu Kelam, Bašić Bučanović i Kaluđerović Mijartović: „...velik dio transhumanističkih ideja još uvijek samo zamisao usmjerena na budućnost, s druge strane, svjedoci smo brojnih realiziranih i uspješno implementiranih tehnoloških rješenja u svakodnevici 21. stoljeća. Sveprisutna tehnologija nedvojbeno omogućuje i olakšava dostojanstven život, paralelno proširujući životne horizonte.“ (Kelam, Bašić Bučanović i Kaluđerović Mijartović 2023: 362) BCI tehnologije predstavljaju prvi korak u tom pravcu, ali možemo očekivati da će buduće inovacije omogućiti još dublje spajanje uma i mašine. U budućnosti, vrlo je moguće da će ljudi moći povezati svoje mozgove direktno s internetom ili drugim izvorima informacija, čime bi se otvorile nove dimenzije učenja i komunikacije. Takav napredak mogao bi omogućiti ljudima da pristupe neograničenom znanju u stvarnom vremenu, prošire svoje pamćenje ili čak razviju sposobnosti poput telepatske komunikacije.

Iako tehnološki napredak donosi mnoge prednosti, on također postavlja važna etička i društvena pitanja. Spajanje uma i mašine može dovesti do neviđenih promjena u ljudskom identitetu, privatnosti i načinu života. Jedno od glavnih pitanja je kako osigurati da ove tehnologije budu korištene na način koji poboljšava, a ne narušava ljudsku egzistenciju. Također, postoji zabrinutost da bi pristup ovim tehnologijama mogao biti nejednak, što bi dovelo do novih oblika društvene nepravde i podjela o kojima ću kasnije pričati. Zbog toga ključno je da se razvoj neurotehnologije i umjetne inteligencije (AI) prati s pažljivim razmatranjem etičkih normi i društvenih posljedica.

Dok se krećemo prema budućnosti gdje bi spajanje uma i mašine moglo postati uobičajeno, važno je da ostanemo svjesni izazova i odgovornosti koje nosi nova tehnologija. Ona može otvoriti nove horizonte u razumijevanju svijesti, proširenju ljudskih sposobnosti i transformaciji našeg svakodnevnog života. Međutim, također je potrebno pažljivo upravljati njenim razvojem kako bi se osiguralo da služi kao alat za poboljšanje ljudske egzistencije, a ne njenog umanjenja.

Budućnost spajanja ljudske svijesti i umjetne inteligencije nosi potencijal za nevjerovatna otkrića i mogućnosti koje još uvijek ne možemo u potpunosti zamisliti. Ovo spajanje može dovesti do razvoja novih oblika komunikacije, znanja i međuljudskih odnosa, redefiniirajući šta znači biti čovjek u digitalnom dobu.

IV. PROMJENE U KONCEPTU IDENTITETA U POSTHUMANOJ BUDUĆNOSTI

Transformacije identiteta u eri tehnološkog napretka: biotehnologija, AI i virtualna stvarnost

Tehnološki napredak koji svjedočimo u 21. vijeku neprekidno mijenja načine na koje živimo, radimo i komuniciramo. Ovaj napredak ima duboke posljedice na samu srž ljudskog identiteta, čineći ga jednim od najvažnijih pitanja u kontekstu posthumanizma. Kako se tehnologija razvija i sve dublje integriše u svakodnevni život, koncept identiteta prelazi iz statičnog i nepromjenjivog u fluidan, dinamičan i neprekidno prilagodljiv entitet. U ovom kontekstu, pitanje identiteta postaje ključno za razumijevanje budućnosti čovječanstva, naročito u svjetlu mogućnosti nadogradnje ljudskih sposobnosti i integracije tehnologije u naše svakodnevne živote.

Biotehnologija predstavlja jedno od najvažnijih područja u kojem se tehnologija susreće s pitanjem identiteta. Kroz napredne tehnike genetskih modifikacija, postaje moguće mijenjati ljudsku genetiku na način koji može radikalno promijeniti naše fizičke i intelektualne sposobnosti. Ove promjene nude mogućnosti za izlječenje bolesti, produženje života, pa čak i za stvaranje pojedinaca sa sposobnostima koje su nam do sada bile nezamislive. Na primjer, ako genetske modifikacije omogućavaju poboljšanje pamćenja ili fizičke snage, to može donijeti značajne prednosti. Međutim, ovo postavlja pitanje šta znači biti čovjek ako možemo mijenjati svoje osnovne genetske karakteristike ? Ako ove modifikacije postanu uobičajene, kako će to uticati na našu percepciju identiteta i ljudskosti koji su dosada bili povezani s našim prirodnim i nepromjenjivim osobinama ? Ova pitanja otvaraju diskusiju o etici genetskih modifikacija. Na primjer, ako samo određeni pojedinci ili grupe imaju pristup ovim

tehnologijama, moglo bi doći do stvaranja novih oblika društvene nejednakosti. Ako bi neki ljudi mogli poboljšati svoje fizičke i intelektualne sposobnosti, dok bi drugi ostali biološki nepromijenjeni, moglo bi se stvoriti društvo u kojem bi unaprijeđeni pojedinci imali prednost, čime bi se pogoršale već postojeće socijalne nejednakosti.

Umjetna inteligencija (AI) i kognitivne nadogradnje donose dodatne dimenzije u razmatranje identiteta. AI može omogućiti razvoj naprednih kognitivnih kapaciteta, uključujući poboljšanu sposobnost učenja, donošenja odluka i emotivne inteligencije. Kroz ove nadogradnje, ljudske sposobnosti mogu se proširiti na nivoe koje do sada nismo mogli zamisliti stvarajući novu dinamiku u razumijevanju i definisanju identiteta. Ovo otvara pitanja o tome šta znači biti inteligentan ili svjestan. Ako se mentalne sposobnosti mogu programirati ili nadograđivati putem umjetne inteligencije, kako možemo definirati autentično „ja“ ? Da li je identitet još uvijek vezan za naš mozak i naše misli, ili se može proširiti i na tehnološke komponente koje koristimo za poboljšanje svojih sposobnosti ? Ova promjena može također dovesti do stvaranja superinteligentnih entiteta koji nadmašuju ljudske sposobnosti, što može izazvati duboke promjene u društvenoj strukturi i uloga pojedinca u društvu.

Virtualna stvarnost (VR) i digitalni identiteti predstavljaju treće ključno područje u kojem tehnologija mijenja poimanje identiteta. Virtualna stvarnost omogućava ljudima da stvore i dožive identitete koji nisu nužno povezani s njihovim fizičkim tijelima. Kroz avatarstvo i digitalne prikaze, pojedinci mogu istraživati različite aspekte svog identiteta u virtualnim okruženjima. Ova sloboda u oblikovanju identiteta može dovesti do novih oblika samorazumijevanja i društvene interakcije, gdje granice između stvarnog i virtualnog postaju sve nejasnije. U tom kontekstu, ruski milijarder Dmitrij Itskov ističe: „kako će se do 2045. godine ljudsku svijest moći odvojiti od tijela i postaviti je u hologramski avatar. Itskov i njegovi znanstvenici projekt su zamislili kao tri odvojena istraživanja. U prvom istraživanju tražio bi se način odvajanja svijesti od tijela. Svijest bi se potom postavila u humanoidnog robota upravljanog ljudskim mozgom preko mozak – mašina sušelja. U drugom istraživanju pokušalo bi se transplantirati čitav ljudski mozak u robotsko tijelo, a u trećem istraživanju baviti će se prijenosom svijesti, najprije u računalo, a potom u hologramski avatar.“ (Vertovšek i Gregurić 2017: 115) Ova vizija budućnosti podvlači kako tehnološki napredak može redefinisati ne samo fizičko postojanje, već i samu suštinu identiteta. Virtualni svjetovi omogućavaju ljudima da eksperimentišu s različitim oblicima identiteta bez fizičkih ograničenja, ali to može dovesti do osjećaja otuđenja ili konfuzije u vezi s time šta je stvarno, a šta je projekcija želja i fantazija u digitalnom prostoru. U ovom svijetu, gdje se fizička i

virtualna stvarnost stalno miješaju, identitet postaje fluidniji i složeniji koncept. Tradicionalne teorije identiteta, koje su se oslanjale na stabilnost i nepromjenjivost, suočavaju se sa izazovom posthumanizma, razvijajući nove ideje o „post-ja“, koje sugeriraju da se ljudski identitet može transformirati na načine koji nadilaze klasična shvatanja šta znači biti čovjek.

Donna Haraway, u svom poznatom eseju „Cyborg Manifesto“, istražuje ideju hibridnog identiteta, koji kombinuje čovjeka i mašinu. Haraway predlaže da bismo mogli preispitati tradicionalne granice između čovjeka i mašine, prirode i tehnologije. U ovom kontekstu, identitet postaje fluidan i promjenjiv, a ne fiksni i nepromjenjiv. Kiborzi, kao metafora za ovo novo stanje, predstavljaju identitet koji se ne definiše samo kroz biološke karakteristike, već kroz kombinaciju bioloških, tehnoloških i društvenih elemenata.

U posthumanističkoj budućnosti, koncept identiteta prolazi kroz duboke promjene koje odražavaju šire tehnološke i društvene transformacije. Biotehnologija, umjetna inteligencija, virtualna stvarnost i druge tehnologije nude nevjerovatne mogućnosti za unapređenje ljudskih sposobnosti, ali također postavljaju važna pitanja o tome šta znači biti čovjek. Identitet, koji je u prošlosti bio vezan za nepromjenjive biološke i kulturne karakteristike, sada se oblikuje kroz interakciju bioloških, tehnoloških i društvenih faktora. Ova transformacija znači da će budućnost identiteta biti neizvjesna, ali uzbudljiva, s novim izazovima i mogućnostima za razumijevanje sebe i svog mjesta u svijetu. U svjetlu ovih promjena, moramo biti spremni na stalno preispitivanje i redefinisavanje vlastitog identiteta kako bi uspješno putovali kroz kompleksnu i dinamičnu posthumanističku eru.

Od organskog do kibernetičkog: transformacija ljudske egzistencije

Kada se govori o kiborzi, često se misli na fantastične likove iz naučne fantastike, međutim, kiborzi su postali stvarnost koja oblikuje naš svijet. Vertovšek i Grgurić (2017: 101) ističu kako su " kiborzi kao ljudsko – strojni sustavi s ljudskom i/ili umjetnom inteligencijom te samoregulacijom, hibridi čovjeka i stroj(ev)a, " i taj hibridni oblik sada mijenja osnovna pitanja o tome šta znači biti ljudsko biće.

Kiborgizacija, proces kojim se tehnologija integrira u ljudsko tijelo, duboko utiče na naše razumijevanje tijela i identiteta. Medicinski uređaji kao što su pacemakeri, kohlearni implantati, i bioničke proteze, postaju produžeci našeg bića, prelazeći granice onoga što smo nekada smatrali mogućim. Ovi uređaji ne samo da omogućavaju ljudima da povrate

izgubljene funkcije, već i redefinišu granice ljudskih sposobnosti. Uticaj kiborga na društvo ne može se posmatrati samo kroz prizmu tehnoloških dostignuća. Ove tehnologije mijenjaju socijalne i kulturne paradigme, postavljajući nova pitanja o ravnopravnosti, pristupu i etici. Na primjer, osobe koje koriste bioničke proteze mogu ponovo hodati, trčati, ili čak učestvovati u aktivnostima koje su ranije bile nedostupne. Kohlearni implantati omogućavaju gluhim osobama da čuju, dok pacemakeri produžavaju život onima s teškim srčanim problemima. Ali, kako ove tehnologije postaju sve naprednije, javljaju se i novi izazovi. Hoće li pristup ovim tehnologijama biti ograničen na one koji to mogu priuštiti, stvarajući novu vrstu društvene nejednakosti ? Ili ćemo pronaći načine da osiguramo da svi imaju pristup ovim životno promjenjivim inovacijama ?

Kiborgizacija također pokreće duboka filozofska pitanja o tome gdje završava čovjek, a počinje mašina. Kada se tehnologija integriše u tijelo na takav način da ona postaje njegov sastavni dio, kako ćemo onda definisati šta znači biti ljudsko biće ? Da li je osoba s bioničkom rukom ili ugrađenim pametnim implantatom manje ljudska od one bez tih dodataka ? Ova pitanja nisu samo teoretska, već imaju konkretne implikacije za prava, identitet i društveni status pojedinaca koji prolaze kroz kiborgizaciju.

Evolucija kiborga također izaziva promjene u načinu na koji posmatramo ljudsko tijelo. Tradicionalno, tijelo je bilo posmatrano kao prirodna, biološka cjelina. Međutim, s razvojem kiborg tehnologija, tijelo postaje nešto što se može nadograditi, unaprijediti, pa čak i proširiti izvan granica onoga što je priroda predvidjela. Ovaj novi pristup tijelu kao nečemu što može biti modificirano, ne samo da mijenja našu percepciju tijela, već i otvara nove mogućnosti za ljudsku evoluciju. Kroz kiborgizaciju, ljudi mogu prevazići svoje biološke limite, stvarajući nove mogućnosti za ono što znači biti čovjek. U skladu s transhumanističkom perspektivom, tijelo se sve više doživljava kao nešto što možemo poboljšati koristeći nauku i tehnologiju, omogućavajući nam da nadvladamo temeljna ljudska ograničenja. Kako navode Vertovšek i Gregurić, transhumanizam „razmišlja o tijelu kao o originalnoj protezi kojom ćemo svi moći upravljati, tako da nadopunjavanje ili zamjenjivanje tijela s drugim protezama predstavlja nastavak procesa koji je započeo prije našeg rođenja“ (Vertovšek i Gregurić 2017: 110). Međutim, s ovim mogućnostima dolazi i odgovornost. Kako se tehnologije koje omogućavaju kiborgizaciju razvijaju, društvo mora pažljivo razmotriti etičke i pravne aspekte njihove primjene. Na primjer, da li bi osobe s naprednim tehnološkim implantatima trebale imati ista prava kao i osobe bez njih ? Kako ćemo regulisati pristup ovim tehnologijama kako bi se

osiguralo da one služe za dobrobit svih, a ne samo privilegovanih pojedinaca ? Ova pitanja postaju sve hitnija kako kiborgizacija postaje sveprisutnija u našem društvu.

U svijetu u kojem su granice između čovjeka i mašine sve manje jasne, kiborzi nas tjeraju da preispitamo naše temeljne pretpostavke o ljudskosti, tijelu i identitetu. Njihova prisutnost u svakodnevnom životu nije samo tehnološki fenomen, već i sociološki izazov koji zahtijeva promišljanje o tome kako ćemo kao društvo prihvatiti ove promjene. Kiborzi nisu samo mašine koje se stapaju s našim tijelom, oni su simbol nove faze u ljudskoj evoluciji, faze u kojoj tehnologija postaje neodvojivi dio našeg identiteta.

Ova nova stvarnost postavlja pred nas zadatak da osiguramo da kiborgizacija bude korištena na način koji promoviše jednakost, poštovanje i ljudska prava. To znači da moramo razviti etičke smjernice, pravne okvire i društvene politike koje će osigurati da svi ljudi imaju pristup tehnologijama koje poboljšavaju život, bez obzira na njihovu društvenu ili ekonomsku poziciju. Samo na taj način možemo osigurati da kiborgizacija bude sila za dobro u svijetu, omogućavajući svima da iskoriste njene prednosti i da zajedno izgradimo budućnost u kojoj će granice između čovjeka i mašine biti definirane pravedno i humano.

Oslobađanje potencijala ili oduzimanje duše ?

Tehnološka revolucija koja se ubrzano razvija donosi sa sobom nebrojene mogućnosti, ali i izazove koji testiraju samu srž ljudske prirode. Pitanje koje se postavlja jeste: da li nas ove inovacije oslobađaju ili nas oduzimaju onoga što nas čini ljudima ? Kiborzi, koji su postali sinonim za spajanje ljudskog tijela s tehnologijom, predstavljaju ključnu tačku ove dileme. Oni nisu samo futuristički koncept iz naučne fantastike, već su realnost koja polako oblikuje budućnost čovječanstva. Kroz tehnološke intervencije, čovjek može postati više od onoga što biološki predodređeni kapaciteti dozvoljavaju.

Zagovornici kiborgizacije vide ovu transformaciju kao neophodan korak u oslobađanju ljudskog potencijala. Ljudsko tijelo, sa svim svojim ograničenjima, već se koristi tehnologijom kako bi unaprijedilo život, od recimo proteza do pejsmejker. Međutim, kiborzi idu korak dalje, integrirajući tehnologiju na dublji nivo, do samog mozga, uma i svijesti. Kroz ovakve tehnologije moguće je vratiti vid slijepima, omogućiti paraplegičarima da ponovo hodaju, ili čak ubrzati mentalne procese i poboljšati intelektualne kapacitete. U tom smislu,

kiborzi mogu postati katalizatori ljudske evolucije, otvarajući vrata onome što su mnogi nazvali posthumanim stanjem, gdje biološka ograničenja više ne definišu ljudski život.

Autor teksta „Transhumanizam kao proizvod čovjekove kreativnosti ili dekonstrukcija čovjeka kao Božjeg stvorenja“ Damir Šehić naglašava da se: "Nadilaženje tijela pritom se smatra oslobođenjem od tijela“ (Šehić 2022: 47), što bi značilo da se ljudska fizička forma sve više posmatra kao prepreka koja ograničava potencijal za daljnji razvoj. U kontekstu transhumanizma, tijelo postaje nešto što se može prevazići, bilo kroz tehnologiju ili putem digitalnih sredstava, čime se otvara put ka novim formama egzistencije koje nadilaze biološke granice. Ovo oslobađanje od tijela nije samo fizičko, već i filozofsko – radi se o novom načinu poimanja sebe, gdje se tijelo vidi kao promjenjiva komponenta, a ne neizbježna suština ljudskog bića.

Kada govorimo o oslobađanju potencijala, kiborzi su, za mnoge, savršena metafora za prevazilaženje bioloških slabosti i nedostataka. Kroz napredne tehnologije, ljudi će možda moći dosegnuti nove nivoe inteligencije, tjelesnih sposobnosti i mentalne svjesnosti. Tehnološki pomognuta evolucija može omogućiti stvaranje bića koja više nisu sputana bolestima, starošću ili fizičkim ograničenjima. Ova vizija nas vodi ka budućnosti u kojoj ljudska vrsta ne samo da preživljava, nego i prosperira, prelazeći biološke granice koje su nas kroz historiju ograničavale. U ovoj novoj fazi ljudske evolucije, kiborzi nisu samo produžetak ljudskog bića, oni su korak prema nečemu novom, stanju u kojem bi se fizička slabost, mentalni pad i smrt mogli pobijediti tehnologijom. Iz ove perspektive, kiborzi predstavljaju vrhunac ljudskih težnji za besmrtnom egzistencijom i sposobnostima daleko iznad onih kojima raspolazemo danas. Međutim, ako kiborzi zaista predstavljaju budućnost čovječanstva, kako će to uticati na našu percepciju o sebi, naš identitet i našu dušu? Kritičari kiborgizacije, poput Habermasa naglašavaju da ovakva integracija tehnologije u ljudski organizam prijeti da dehumanizira čovjeka. U svom suštinskom obliku, čovjek nije samo skup organa i moždanih funkcija. Ljudska bića posjeduju duhovnu dimenziju, koja uključuje svijest, slobodnu volju, emocije i empatiju. Ako dozvolimo tehnologiji da preuzme kontrolu nad našim tijelom i umom, da li riskiramo gubitak onoga što nas čini istinski ljudima?

Kritičari kiborgizacije često se pozivaju na esencijalne vrijednosti koje su duboko ukorijenjene u ljudskom postojanju. Svijest, identitet, emocije i sloboda su koncepti koji ne mogu biti svedeni na tehnološke ili biološke procese. Oni čine ono što nazivamo ljudskom dušom. Ako kiborzi postanu novi standard ljudskog postojanja, da li će ti aspekti ostati nepromijenjeni ili će biti potisnuti tehnologijom koja ne poznaje empatiju i duhovnost? Kako

ističu Kelam, Bašić Bučanović i Kaluđerović Mijartović: „Svijest, savjest, sloboda, emocije, senzacije, fizički kontakt, empatija, razumijevanje, uvažavanje, koncepti su karakteristični isključivo za ljudska bića. Isto vrijedi i za kulturu, identitet, povijest, tradiciju, nacionalnost, kreativnost, inovativnost.“ (Kelam, Bašić Bučanović i Kaluđerović Mijartović 2023: 372). Ovo nas dovodi do srži jednog od najvećih etičkih problema kiborizacije: šta znači biti čovjek i gdje povlačimo granicu između tehnologije i ljudske duhovnosti ? Pitanje je da li se autentičnost može očuvati u svijetu u kojem se ljudska svijest spaja s mašinskom logikom i kako će se promijeniti naši odnosi, empatija i osjećaji prema drugim ljudima.

U tradicionalnim vjerovanjima, duša je ono što nas povezuje sa božanskim, s višim principima postojanja. Ona je izvor moralnosti, empatije i ljubavi, vrijednosti koje nas definišu kao bića sposobna za duboko razumijevanje i međusobnu povezanost. Tehnološke intervencije u ljudsko tijelo možda neće direktno oduzeti ove karakteristike, ali postoji zabrinutost da će one postepeno nestati, kako ljudi budu sve više zavisni od tehnologije, a manje od vlastite unutrašnje snage i svijesti.

Kiborzi su, dakle, mač s dvije oštrice. S jedne strane, oni predstavljaju neograničeni potencijal za unapređenje ljudskog stanja. Tehnologija koja omogućava da ljudi prevaziđu fizičke barijere može donijeti ogromne koristi, od zdravstvenih poboljšanja do produženja životnog vijeka. Ali s druge strane, oni također postavljaju pitanja o tome gdje povlačimo granicu između onoga što je prirodno i onoga što je stvoreno. Da li postepeno transformiramo ljudski rod u hibridne entitete koji su više mašine nego ljudi, lišeni autentičnosti i emotivne dubine?

Transdencija ili otuđenje?

Tema transhumanizma, transcendentnog napretka i fenomena otuđenja unutar ove paradigme postaje sve relevantnija dok tehnološki napredak ubrzano transformiše ljudsku prirodu. Transhumanizam predstavlja ideološki okvir koji zagovara korištenje napredne tehnologije za unapređenje i evoluciju ljudskog bića. Na prvi pogled, transhumanizam može izgledati kao optimistična vizija budućnosti, gdje se fizička i mentalna ograničenja mogu prevazići, omogućavajući ljudima da transcendiraju sopstvenu biološku prirodu. Međutim, kako ova vizija napreduje, otvaraju se pitanja o potencijalnim emotivnim i društvenim posljedicama takvih transformacija, posebno u smislu otuđenja od vlastitog identiteta i društva. Kao što navode Kelam, Bašić Bučanović i Kaluđerović Mijartović: „Ljudska vrsta može, ako želi,

transcendirati samu sebe – ne samo povremeno, pojedinac ovdje na jedan način, pojedinac tamo na drugi način, već u cijelosti, kao čovječanstvo. Potrebno nam je ime za ovu novu vjeru. Možda će poslužiti transhumanizam: čovjek ostaje čovjekom, ali transcendirajući sebe, ostvarujući nove mogućnosti za svoju ljudsku prirodu. Vjerujem u transhumanizam: kada će biti dovoljno ljudi koji to zaista mogu reći, ljudska vrsta će biti na pragu nove vrste postojanja, drukčijeg od našeg koliko je naše drukčije od Pekinškog čovjeka. Konačno će svjesno ispunjavati svoju pravu sudbinu“ (Kelam, Bašić Bučanović i Kaluđerović Mijartović 2023: 354). Ovaj citat ilustrira ambiciju transhumanizma da nadmaši trenutna ograničenja ljudskog postojanja, ali također postavlja pitanje kako će ovaj napredak uticati na naše razumijevanje identiteta i društvenih odnosa.

Transcendencija, u svom klasičnom filozofskom značenju, odnosi se na iskustvo prevazilaženja ograničenja fizičkog svijeta, često kroz duhovni ili intelektualni napredak. Unutar transhumanističkog diskursa, transcendencija se redefiniše kroz prizmu tehnoloških postignuća, gdje se ljudski kapaciteti nadograđuju korištenjem naprednih tehnologija, poput bioničkih udova, neuroloških implantata i umjetne inteligencije. Nove tehnologije omogućuju ljudima da postanu više od onoga što su biološki predodređeni da budu. U tom smislu, transcendencija kroz transhumanizam može se shvatiti kao težnja ka nadljudskom stanju, stanju gdje su fizičke, mentalne, pa čak i emotivne granice prepoznate kao barijere koje se mogu prevazići bez problema. Međutim, ta transformacija ne donosi samo fizičku evoluciju, već i dublje implikacije na percepciju identiteta i smisla. Ako su granice ljudske egzistencije neprestano pomjerene, kako pojedinac može održati osjećaj identiteta unutar tih promjena ? Transcendencija nije krajnji cilj već proces stalne modifikacije, gdje se tijelo i um kontinuirano prilagođavaju novim tehnološkim mogućnostima. Ova ideja besmrtnosti kroz stalnu promjenu implicira gubitak fiksnog identiteta, što vodi do pitanja šta nas, u krajnjem slučaju, čini ljudima?

U Marxovom klasičnom razumijevanju otuđenja, čovjek je otuđen od proizvoda svoga rada, od drugih ljudi i od samoga sebe u kapitalističkom društvu. U transhumanizmu, možemo primijeniti sličnu logiku: kroz intenzivnu tehnološku integraciju, čovjek riskira da bude otuđen od vlastitog tijela, svoje ljudskosti i od društvenih struktura koje su tradicionalno definisale međuljudske odnose. Dok tehnologija omogućava ljudima da nadilaze svoja biološka ograničenja, ona također prijeti da ih odvoji od temelja njihove vlastite egzistencije. Kako se ljudska bića sve više uspinju ka nadljudskom stanju, oni riskiraju gubitak onoga što

ih čini ljudima. Otuđenje koje proizilazi iz ove dinamike nije samo društveno, već i ontološko, jer se redefiniše sama suština postojanja.

Transhumanizam može ponuditi nevjerojatne mogućnosti za ljudsku evoluciju, ali taj proces zahtijeva balans između tehnološkog napretka i očuvanja onih aspekata ljudskog života koji su ključni za naš identitet. Bez ovog balansa, transcendentni napredak može dovesti do dublje krize ljudskog identiteta i otuđenja, fenomena koji nije nužno proizvod samog tehnološkog razvoja, već nedostatka pažnje prema ljudskoj duhovnosti i emotivnom blagostanju.

Dok se društvo suočava s ovim izazovima, potrebna je dublja refleksija o tome šta znači biti čovjek i kako tehnologija može doprinijeti ljudskom napretku bez žrtvovanja suštinskih aspekata naše prirode. Možda je pravi cilj transhumanizma ne samo transcendiranje bioloških ograničenja, već i nadilaženje osjećaja otuđenja kroz integraciju tehnološkog napretka s duhovnim i emotivnim razvojem.

Duhovne dimenzije transhumanizma: kako tehnologija mijenja naše razumijevanje božanskog

U današnjem svijetu, gdje tehnološki napredak neprekidno mijenja način na koji živimo, razmišljamo i razumijevamo sebe, pojavljuje se izazov kako ovaj tehnološki razvoj utiče na naše percepcije božanskog i duhovnog. Transhumanizam, filozofski i intelektualni pokret koji teži unapređenju ljudskih sposobnosti pomoću naprednih tehnologija, nudi revolucionarni okvir za razmatranje kako tehnologija mijenja naše razumijevanje božanskog i religije.

Dok se transhumanizam razvija i postaje sve prisutniji u društvu, suočavamo se s pitanjem kako će se religijski i duhovni koncepti prilagoditi novim realnostima.

U tradicionalnim vjerovanjima, božansko je često viđeno kao transcendentno, nepromjenjivo i izvan ljudskog dosega. Bog ili bogovi su izvor čitavog postojanja, morala i smisla, te su često smatrani vrhovnim autoritetom koji nadmašuje ljudska ograničenja. Smrt, u mnogim vjerskim tradicijama, nije samo fizičko umiranje, već i prelazak u drugu dimenziju ili sudski proces kroz koji se duša suočava s božanskim. Međutim, transhumanizam nudi novi pristup razumijevanju postojanja i transcendentnosti kroz tehnologiju koja obećava produženje života, poboljšanje ljudskih sposobnosti i potencijalno postizanje besmrtnosti. Kako primjećuje Šehić, „Izlazak iz svakomu čovjeku bliskoga stanja patnje, boli i prolaznosti živi otkako je čovjek pao, i svakoj je kulturi i civilizaciji poznata težnja za izgubljenim rajem, a

svakomu čovjeku opipljiva težnja za potpunim ispunjenjem, koje ne uspijeva dohvatiti nikakvim zemaljskim nadomjestcima“ (Šehić 2022: 44)

S pojavom tehnologija koje omogućavaju genetske modifikacije, kognitivna poboljšanja i digitalizaciju svijesti, postavlja se pitanje kako će ljudi interpretirati i razumjeti koncept božanskog. Ako tehnologija može omogućiti ljudima da nadmaše svoje fizičke i mentalne ograničenja, da li to znači da se i božansko mora redefinisati ? Da li će transhumanističke tehnologije dovesti do promjene u načinu na koji ljudi doživljavaju božanstvo, ili će, naprotiv, produbiti njihova religijska uvjerenja ?

Jedan od ključnih aspekata transhumanizma je težnja ka postizanju besmrtnosti kroz tehnološke inovacije. Ako ljudi uspiju postići besmrtnost, postavlja se pitanje kako će se to odraziti na njihovo razumijevanje smrti i božanskog. Smrt je često viđena kao granica koja razdvaja ljudsko postojanje od božanskog. Ako se ta granica ukloni ili promijeni pomoću tehnologije, da li će to promijeniti način na koji ljudi doživljavaju božansko? Hoće li besmrtnost kroz tehnologiju dovesti do novih religijskih uvjerenja koja prepoznaju tehnologiju kao sredstvo za postizanje duhovne transcendentnosti ?

S obzirom na to da tehnologije poput umjetne inteligencije mogu omogućiti stvaranje novih oblika svijesti i postojanja, također je važno razmotriti kako će ljudi interpretirati božansko u kontekstu ovih novih oblika života. Ako se svijest može prenijeti u digitalni oblik, postavlja se pitanje da li će takvi digitalni entiteti imati duhovni značaj ili čak pristup božanskom. Hoće li digitalna egzistencija predstavljati novu dimenziju duhovnog postojanja ili će biti smatrana samo kao napredak u tehnologiji bez duhovnog značenja ? Ove tehnološke promjene i nova tehnološka postignuća mogu imati značajan uticaj na duhovna iskustva i religijske prakse. Tradicionalne religijske prakse kao što su meditacija, molitva i rituali često su bile usmjerene na povezivanje sa božanskim kroz duhovne i fizičke tehnike. Međutim, s pojavom tehnologija koje mogu inducirati stanja svijesti slična mističnim iskustvima, postavlja se pitanje da li će tehnologija zamijeniti ili dopuniti tradicionalne duhovne prakse.

Da li će ljudi pronaći novu duhovnu dimenziju kroz tehnologiju, ili će osjećati da su takva iskustva površna u usporedbi s tradicionalnim duhovnim praksama ?

Osim toga, etičke i moralne dileme koje postavlja transhumanizam imaju značajan uticaj na religijska uvjerenja. Tehnologije koje omogućavaju genetske modifikacije, stvaranje "savršene" djece ili čak novih oblika života postavljaju pitanja o moralnosti i Božijoj volji. Ako ljudi mogu manipulirati genima kako bi stvorili idealizirane potomke ili nove oblike

života, da li to znači da preuzimaju ulogu Boga? Da li je etički prihvatljivo koristiti tehnologiju za ostvarenje takvih ciljeva, ili to narušava božanski plan i prirodni poredak? Šehić naglašava da „novost transhumanističke antropologije očituje se u činjenici da ono što je do jučer bila nužnost prirode već danas postaje izbor. Ostati prirodan čovjek postaje izbor koji se donosi već u odlukama o ishrani i vrsti hrane koju konzumira, rekreaciji u kojoj može birati genetičke postavke djeteta, genetici, farmakologiji i medicini, u kojima bira kakva poboljšanja želi i slično.“ (Šehić 2022: 42). Ova promjena u razumijevanju prirodnih i moralnih granica postavlja pitanje kako će religijska uvjerenja reagirati na mogućnost da ljudi preuzmu ulogu tvorca, donoseći odluke koje su nekada bile izvan ljudskog dometa. Ako tehnologija omogućava takve manipulacije, pojavljuje se dilema jesu li te promjene u skladu s božanskim planom ili predstavljaju kršenje prirodnog poretka.

Transhumanizam nas izaziva da redefinišemo svoja uvjerenja i proširimo razumijevanje božanskog i duhovnog. Kako se tehnologija i duhovnost sve više isprepliću, otvaraju se neograničene mogućnosti za istraživanje novih dimenzija postojanja i iskustava. Ova evolucija u našem shvatanju božanskog omogućava nam da se bolje prilagodimo novim realnostima i oblikujemo budućnost u kojoj tehnologija i duhovnost koegzistiraju, obogaćujući naše shvatanje svijeta i našeg mjesta u njemu. U ovom procesu, tehnologija ne samo da transformiše naše svakodnevne živote, već i duboko utiče na naš duhovni pejzaž. Kroz digitalne platforme i virtualne realnosti, otvaraju se novi horizonti za duhovnu praksu i iskustva, omogućujući nam da istražimo transcendentne dimenzije na načine koji nisu bili mogući ranije.

Psihosocijalni izazovi virtualnih realnosti: transhumanizam i njegov uticaj na stvarne zajednice

Kao što smo već zaključili, tehnologija igra sve značajniju ulogu u svakodnevnom životu, transformirajući način na koji doživljavamo stvarnost, komuniciramo s drugima, i razumijemo svoje mjesto u svijetu. Virtualne realnosti (VR) predstavljaju jedan od najnovijih tehnoloških napredaka koji omogućuju korisnicima da se urone u simulirane svjetove, stvarajući nove oblike interakcije i izražavanja. S druge strane, transhumanizam, kao filozofski pokret, teži unapređenju ljudskih sposobnosti kroz tehnološke inovacije, uključujući poboljšanje fizičkog zdravlja, mentalne sposobnosti i socijalne interakcije. Spoj ova dva fenomena, odnosno

virtualnih realnosti i transhumanizma, donosi sa sobom niz psihosocijalnih izazova koji mogu značajno uticati na stvarne zajednice.

Kada govorimo o virtualnim realnostima, ne možemo izbjeći činjenicu da one nude korisnicima mogućnost istraživanja novih identiteta i iskustava. Ove tehnologije omogućuju stvaranje i življenje u alternativnim stvarnostima koje mogu poslužiti kao bijeg od svakodnevnih stresova ili pružiti platformu za lični rast i razvoj. Međutim, ovakva vrsta upuštanja u virtualni svijet je mač s dvije oštrice kada je riječ o psihosocijalnom zdravlju. Na jednoj strani, virtualna stvarnost može poboljšati emotivno stanje korisnika, pružajući im osjećaj slobode i kontrole. Dok, s druge strane, kontinuirana upotreba virtualnih okolina može dovesti do disocijacije, odnosno, stanja u kojem korisnici imaju poteškoća u razlikovanju između virtualnog i stvarnog svijeta. Disocijacija može izazvati osjećaje zbunjenosti i nesigurnosti, što otežava prilagodbu na stvaran život izvan virtualnog svijeta. Ovaj fenomen može imati ozbiljne posljedice za mentalno zdravlje, uključujući povećanje rizika od anksioznosti, depresije, i drugih psihičkih oboljenja i poremećaja. Smatram da je jedan od ključnih izazova povezanih s virtualnim realnostima njihov uticaj na mentalno zdravlje i socijalnu povezanost. Iako VR tehnologija može pružiti nove oblike socijalne interakcije, kao što su virtualne zajednice i online prijateljstva, ona također može dovesti do smanjenja kvalitete stvarnih socijalnih interakcija koje su vrlo bitne za čovjeka, jer čovjek je po svojoj prirodi društveno biće.

Dugotrajna izloženost virtualnim svjetovima može smanjiti potrebu za fizičkim kontaktom i stvarnim socijalnim vezama, što može rezultovati osjećajem izolacije i otuđenja. Iako virtualne zajednice mogu pružiti osjećaj pripadnosti i podrške, one često ne mogu zamijeniti dubinu i kvalitetu fizičkih odnosa. Ovo smanjenje stvarne socijalne povezanosti može dovesti do smanjenja emotivne podrške, što je ključno za održavanje mentalnog zdravlja. Osim što utiču na pojedince, virtualne realnosti imaju i širi uticaj na društvo u njegovoj cjelini, posebno kada je riječ o društvenim normama i vrijednostima. Kako se sve više ljudi uključuje u virtualne svjetove, mijenjaju se i tradicionalni oblici socijalne interakcije i komunikacije. Na primjer, u virtualnim prostorima granice između privatnog i javnog života postaju zamagljene, što može dovesti do promjene u načinu na koji percipiramo intimnost, privatnost i socijalne granice. Ove promjene mogu izazvati potrebu za redefiniranjem društvenih normi i pravila u kontekstu novih tehnologija. Transhumanizam dodatno komplikuje ovu sliku jer promiče ideju da ljudska bića mogu i trebaju koristiti tehnologiju za unapređenje svojih sposobnosti,

što može izazvati etička pitanja o prirodi čovječanstva i granicama koje bismo trebali postaviti.

Pored diskutabilnog uticaja na mentalno zdravlje, još jedan od najznačajnijih psihosocijalnih izazova povezanih s virtualnim realnostima jeste upravo socijalna izolacija. Iako VR tehnologije mogu omogućiti globalnu povezanost i stvaranje novih oblika socijalne podrške, one također mogu pridonijeti smanjenju stvarne socijalne povezanosti. Ovisnost o virtualnim interakcijama može dovesti do zanemarivanja fizičkih odnosa, što može rezultirati osjećajem usamljenosti i izolacije. Osobe koje se previše oslanjaju na virtualne zajednice mogu se suočiti s problemima u održavanju stvarnih odnosa, što može imati dugoročne posljedice za njihovo mentalno zdravlje i socijalnu integraciju. U kontekstu transhumanizma, ovi izazovi postaju još složeniji. Transhumanizam zagovara korištenje tehnologije za unapređenje ljudskih sposobnosti, uključujući mentalno zdravlje i socijalnu povezanost. Međutim, ovakva vrsta unapređenja može dovesti do daljnje fragmentacije društva, jer tehnologije koje su dostupne samo određenim skupinama mogu povećati socijalne nejednakosti. Na primjer, osobe koje nemaju pristup VR tehnologijama ili koje nisu u mogućnosti koristiti ih zbog fizičkih ili mentalnih ograničenja, mogu biti isključene iz novih oblika socijalne interakcije. Ovo može rezultirati stvaranjem digitalnog jaza između onih koji imaju pristup tehnologijama i onih koji ga nemaju, što može dodatno pogoršati socijalne nejednakosti i izolaciju.

V. PORODICA I TRANSHUMANIZAM: MOGUĆNOSTI I RIZICI STVARANJA NOVE GENERACIJE

Moderne tehnologije i porodica: surogat majčinstvo, IVF i genetski inženjering u sociološkom kontekstu

Tradicionalno, porodica se definiše kao zajednica temeljena na biološkim i zakonskim vezama između roditelja i djece. Ova definicija je bazirana na pretpostavci da porodica nastaje kroz prirodne veze između partnera koji se vjenčaju i stvore potomstvo, te kroz zakonske norme koje regulišu ove odnose. Međutim, napredak u reproduktivnim tehnologijama, kao što su in vitro fertilizacija (IVF), surogacija i genetski inženjering, donosi značajne promjene u ovoj tradicionalnoj percepciji.

In vitro fertilizacija (IVF) i upotreba donatora gameta predstavljaju revoluciju u razumijevanju bioloških veza unutar porodice. Sociološki gledano, ove tehnologije pomjeraju fokus sa biološke na društvenu komponentu roditeljstva.

IVF omogućava parovima koji se suočavaju s neplodnošću da imaju djecu, iako nisu u mogućnosti prirodno začeti. U ovom procesu, donatori gameta igraju ključnu ulogu, što izaziva promjene u tradicionalnom poimanju bioloških veza. U sociološkom smislu, ovo može dovesti do redefinisanja porodice kao socijalne zajednice koja se ne oslanja isključivo na biološke veze. Fukayama u svom djelu „Our posthuman future: consequences of the Biotechnology Revolution“ smatra da: „Biotehnologija će omogućiti roditeljima da biraju ne

samo spol svoje djece, već i niz drugih atributa, poput inteligencije, fizičkog izgleda, pa čak i osobina ličnosti. Ovo postavlja duboka pitanja o prirodi roditeljstva i odnosu između roditelja i djece.“ (Fukuyama 2002: 51)

Surogat majčinstvo je još jedna tehnologija koja doprinosi promijeni definicije porodice. Surogacija podrazumijeva da žena nosi i rodi dijete za druge osobe ili parove. Sociološki aspekti surogacije obuhvataju pitanja etike, identiteta i dinamike porodičnih odnosa. Jedan od ključnih izazova surogacije je kako ona utiče na identitet roditeljstva. Tradicionalno, roditeljstvo se shvatilo kao biološki utemeljeno, s jasnim vezama između genetike, trudnoće i roditeljstva. Međutim, surogacija mijenja ove granice, stvarajući situacije u kojima biološki roditelji nisu nužno i oni koji su nosili ili rodili dijete. Ova promjena u definiciji roditeljstva može uticati na način na koji ljudi razumiju i doživljavaju roditeljske uloge. Istraživanja pokazuju da surogacija može dovesti do redefinisavanja šta znači biti roditelj, s naglaskom na emotivnu i socijalnu povezanost više nego na biološku povezanost. Ovo može imati dugoročne posljedice na dinamiku unutar porodice, kao i na društvene norme koje se odnose na roditeljstvo i porodicu.

Također, napredak u tehnologijama reprodukcije omogućava istospolnim parovima da postanu roditelji. Sociološki, ovo dovodi do promjena u tradicionalnim shvatanjima porodice i roditeljstva. Istospolni parovi koji koriste IVF ili surogaciju često se suočavaju s izazovima u pristupu pravima i društvenim normama. Analizom istospolnih porodica možemo vidjeti kako ove porodice redefinišu tradicionalne norme i vrijednosti. Ove promjene mogu dovesti do veće prihvaćenosti različitih modela porodica u društvu, ali i do novih izazova u integraciji i priznanju različitih oblika roditeljstva. Pored istospolnih parova, moderne tehnologije omogućavaju i formiranje porodica na temelju društvenih veza koje nisu biološke. U sociološkom smislu, ovo uključuje usvajanje djece, socijalne porodice i zajednice koje funkcionišu kao porodice. Ovi modeli porodica često odražavaju savremene društvene vrijednosti i norme koje se odnose na ljubav, brigu i podršku, ne nužno kroz biološke ili zakonske veze.

Svi ovi tehnološki napreci imaju značajan uticaj na porodične strukture i dinamiku. Sociološki, ovo uključuje promjene u definiciji roditeljstva, identitetu porodice i normama koje regulišu porodične odnose. Transhumanizam i napredak u reproduktivnim tehnologijama omogućavaju stvaranje porodica koje odražavaju moderni društveni kontekst i vrijednosti, ali također postavljaju pitanja o etici, pravima i društvenim normama.

Transhumanizam također utiče na obrasce roditeljstva kroz tehnologije poput genetskog inženjeringa. Tehnologije kao što je CRISPR-Cas9 (Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats) omogućavaju roditeljima da manipulišu genetskim materijalom embrija kako bi spriječili nasljedne bolesti ili poboljšali određene karakteristike djece. Ove mogućnosti mogu značajno promijeniti ulogu roditelja, koji mogu postati „ dizajneri “ svoje djece, odabirajući ili modificirajući njihove genetske osobine prema vlastitim željama. Ova sposobnost može imati duboke posljedice za porodicu, jer bi roditelji mogli osjećati pritisak da optimiziraju svoje potomstvo prema društvenim očekivanjima ili ličnim ambicijama. Također, može doći do promjene u dinamici odnosa između roditelja i djece, gdje bi biološke i genetske veze mogle izgubiti dio svoje važnosti.

Kada je u pitanju porodica i nove tehnologije, genetski inženjering i druge transhumanističke tehnologije postavljaju važna etička i moralna pitanja. Manipulacija genetskim materijalom može dovesti do dilema o pravima djeteta, pravu na život i mogućnosti dizajniranja djece prema specifičnim genetskim kriterijima. Fukuyama također smatra da: „Genetsko inženjerstvo i reproduktivne tehnologije neće samo izazvati biološku osnovu ljudske reprodukcije, već i moralne i socijalne okvire koji su tradicionalno upravljali porodičnim životom. Potencijal za dizajniranje djece mogao bi dovesti do novih oblika socijalne nejednakosti i promijeniti prirodu porodičnih odnosa. (Fukuyama 2022: 89)

Postavlja se i pitanje gdje su granice ljudske intervencije u prirodni proces reprodukcije ? Da li je etički pravo na „ izbor “ genetskih osobina ili bioloških karakteristika ? Šta ako manipulacija gena dovede do nepredviđenih zdravstvenih problema ili društvenih posljedica ?

Ova pitanja zahtijevaju pažljivo razmatranje i razvoj smjernica koje će osigurati etičku primjenu tehnologija. Kako bi se maksimalizirale prednosti transhumanizma i minimizirali rizici, važno je razviti etičke smjernice i regulacije za primjenu ovih tehnologija. Ovo uključuje definisanje granica ljudske intervencije, osiguranje da se tehnologije koriste na pravedan način i pružanje zaštite ljudskih prava u kontekstu reprodukcije. Regulacije bi trebale obuhvatiti aspekte poput genetskog inženjeringa, pristupa tehnologijama i prava djeteta. Razvijanje jasnih smjernica može pomoći u osiguravanju da se tehnologije koriste za dobrobit društva, a ne za stvaranje novih oblika nepravde ili rizika.

Transhumanizam i intimnost: kako tehnologija preoblikuje seksualnost i emotivne veze

Transhumanizam i posthumanizam, kako smo već zaključili, predstavljaju filozofske i tehnološke paradigme koje teže ka unapređenju ljudskog stanja kroz integraciju tehnologije s biološkim aspektima ljudskog života. Ova integracija donosi duboke promjene u razumijevanju intimnosti, seksualnosti i emotivnih veza, što postavlja kompleksna sociološka pitanja. Dok tehnologija neprekidno oblikuje svakodnevne živote, ona također redefiniše osnovne ljudske potrebe, norme i obrasce odnosa. U savremenom razmišljanju o posthumanizmu i tehnološkim integracijama, koncept kiborga predstavlja ključni aspekt. Kiborzi, kao hibrid mašine i organizma, ne samo da izazivaju naše razumijevanje identiteta i fizičke egzistencije, već i redefinišu odnose i intimnost u digitalnom dobu. Ovaj koncept otvara nova pitanja o tome kako tehnologija oblikuje naše percepcije i veze.

Prema Donni Haraway, teoretičarki koja se bavi posthumanizmom: „Kiborg je stvorenje društvene stvarnosti, ali i fikcije. On je hibrid mašine i organizma, stvorenje postmodernog doba. Kiborzi ne moraju biti intimni sa svojim tijelima ili jedno s drugim. Mogu biti intimni sa idejama, a njihova intimnost je često apstraktna i posredovana tehnologijom“ (Haraway 1985: 149). Ova definicija pomaže da razumijemo kako kiborzi funkcionišu u okviru savremenih društvenih i tehnoloških paradigmi, gdje intimnost i povezanost prelaze granice fizičkog svijeta. Virtualna stvarnost (VR) i Augmentovana stvarnost (AR) su tehnologije koje predstavljaju značajnu promjenu u načinima na koje ljudi doživljavaju seksualnost. Virtualna stvarnost omogućava stvaranje i sudjelovanje u seksualnim iskustvima unutar digitalnog okruženja koje može nadmašiti fizičke granice stvarnosti. Sociološki gledano, ovo otvara pitanja o realnosti i autentičnosti seksualnih iskustava. Dok virtualna stvarnost može omogućiti istraživanje novih fantazija i želja, također postavlja izazov kako će takva iskustva uticati na stvarne međuljudske odnose i intimnost. Pitanje je kako će ljudi uskladiti virtualna seksualna iskustva s fizičkim i emotivnim potrebama u stvarnim odnosima. Haraway također navodi da: „Kiborzi ne doživljavaju tijelo kao mjesto seksualne želje i identiteta na isti način kao organski ljudi. Seksualnost kiborga je fluidnija, manje ograničena biološkim determinizmom, i više oblikovana mogućnostima tehnološke intervencije i poboljšanja“ (Haraway 1985: 152)

Biotehnologija omogućava prilagodbu seksualnih karakteristika i funkcija kroz genetski inženjering i hormonske terapije. Ovo može izazvati promjene u percepciji seksualnosti i rodnih identiteta. Kroz biotehnologiju, pojedinci mogu promijeniti svoje fizičke karakteristike, što može uticati na njihov seksualni nagon i identitet. Ove promjene mogu izazvati osjećaj otuđenja od vlastitog tijela ili, s druge strane, omogućiti bolju usklađenost s vlastitim tijelom i identitetom. Pitanje je kako će društvo reagovati na ove promjene i kako će se razviti nove norme oko seksualnosti i rodnih identiteta.

Seksualni roboti i umjetna inteligencija (AI) uvode novu dimenziju seksualnih i emocionalnih iskustava. Seksualni roboti mogu pružiti fizičko zadovoljstvo i emotivnu podršku, ali postavlja se pitanje kako će ljudi reagovati na ovakve entitete. Hoće li emotivne veze s robotima zamijeniti stvarne ljudske odnose, ili će stvoriti novu vrstu intimnosti ? Sociološka analiza može otkriti kako će društvo prihvatiti ili odbaciti ove nove oblike intimnosti i koje će se norme razviti u kontekstu tih tehnologija.

Kroz ekran do srca: evolucija emotivnih odnosa u digitalnom okruženju

Sa stalnim razvojem digitalnih tehnologija, emotivne veze su doživjele značajnu transformaciju. Tehnologije poput društvenih mreža, aplikacija za upoznavanje i chat – botova ne samo da mijenjaju načine na koje se povezujemo s drugima, već i redefinišu osnovne aspekte emotivne intimnosti. Sociološko istraživanje ovog fenomena pruža uvid u promjene u dinamici odnosa i uticaje na društvene norme i vrijednosti. Haraway se fokusira na to kako bi tehnologija mogla redefinisati tradicionalne emotivne veze, stvarajući nove oblike odnosa u kojima su ljudska bića u interakciji s tehnologijama na način koji nadmašuje konvencionalne granice. Ona ističe da: „Kiborzi ne moraju ograničiti svoje odnose na tradicionalne ljudske emocionalne veze. Umjesto toga, njihovi interakcije mogu nadmašiti te veze, dovodeći do novih oblika emocionalnih i socijalnih odnosa posredovanih tehnologijom.“ (Haraway 1985: 155). Ovaj citat ukazuje na to kako koncept kiborga može proširiti našu percepciju emocionalnih odnosa. Dok tradicionalni emocionalni odnosi često slijede utvrđene društvene norme i očekivanja, kiborzi omogućavaju nove oblike interakcije koji nisu nužno vezani za te konvencije. Tehnologija može posredovati u stvaranju i održavanju odnosa što omogućava razvoj novih vrsta emocionalnih veza koje nadmašuju tradicionalne granice ljudskih odnosa.

Društvene mreže kao što su Facebook, Instagram, Tik Tok, Twitter i mnoge druge omogućuju ljudima da se povežu s prijateljima, porodicom i poznanicima širom svijeta. Sociološki gledano, ove platforme pružaju mogućnost za održavanje odnosa na udaljenosti, omogućavajući interakciju kroz tekst, slike i video. Međutim, upotreba društvenih mreža također može dovesti do površnijih odnosa i smanjene dubine emotivnih veza. Dok ove platforme omogućavaju lakše održavanje kontakta, one, također, mogu povećati osjećaj usamljenosti i izolacije zbog površne prirode komunikacije i stalnog upoređivanja s idealiziranim prikazima života drugih.

Aplikacije za upoznavanje, kao što je recimo Tinder, revolucionirale su način na koji ljudi traže partnera. Ove aplikacije omogućavaju brzo i efikasno usklađivanje s potencijalnim partnerima, ali mogu dovesti do površnijih veza i emotivne nestabilnosti. U ovom kontekstu, ljubavni odnosi mogu postati “ potrošni ” s tendencijom brzog prelaženja na sljedeći kontakt bez dubljeg angažmana. Ovaj fenomen može imati dugoročne posljedice na način na koji ljudi percipiraju i vrednuju emotivne veze.

Chat – botovi i umjetna inteligencija (AI) predstavljaju novu dimenziju emotivnih odnosa. AI chat – botovi mogu pružiti emotivnu podršku i interakciju, ali postavlja se pitanje koliko su ove veze autentične. U kontekstu društvenih normi, može se razmatrati kako interakcije s AI utiču na stvarne ljudske odnose. Dok AI može pružiti instantnu podršku, postavlja se pitanje kako se te veze uspoređuju s pravim emotivnim vezama i kakav uticaj imaju na emotivno blagostanje korisnika.

Digitalne tehnologije često omogućavaju brze i efikasne interakcije, ali smatram da to može dovesti do površnijih emotivnih veza. Dok su društvene mreže i aplikacije za upoznavanje omogućile bržu i lakšu povezanost, one također mogu smanjiti dubinu i kvalitetu tih veza. Površni kontakti mogu uticati na emotivnu povezanost i povećati osjećaj usamljenosti, jer korisnici mogu biti preopterećeni brojem ostvarenih površnih veza što otežava stvaranje stvarnih i dubokih odnosa. Digitalno okruženje često omogućava korisnicima da stvaraju idealizirane prikaze svojih života, što može uticati na percepciju stvarnih odnosa. Ovo može dovesti do problema u autentičnosti i stvaranju idealiziranih slika koje ne odražavaju stvarnost. Ova dinamika može uticati na emotivnu povezanost i stvoriti pritisak da se prilagodi određenim društvenim normama i očekivanjima.

Kako se emotivne veze premještaju u digitalni prostor, pitanja privatnosti i sigurnosti postaju sve važnija. Sociološki, ovo uključuje analizu kako ljudi upravljaju privatnošću svojih odnosa

i koliko su spremni dijeliti osobne informacije. Digitalne platforme često zahtijevaju dijeljenje ličnih podataka, što može uticati na osjećaj sigurnosti i povjerenja u emotivne veze.

Evolucija emotivnih odnosa u digitalnom okruženju predstavlja kompleksan sociološki fenomen koji uključuje promjene u načinima komunikacije, interakcije i percepcije intimnosti. Kako Donna Haraway ističe: „U eri kiborga, emotivna i socijalna tkiva naših života će biti sve više isprepletana s tehnološkim entitetima, čineći kiborga potencijalnim partnerom u emotivnim i socijalnim interakcijama. Ovo izaziva tradicionalne granice ljudskih odnosa i sugerira nove oblike emocionalne angažiranosti.“ (Haraway 1985: 157). Ova perspektiva otvara vrata za razmišljanje o tome kako će integracija tehnologije u naše živote uticati na emotivne veze, omogućujući nove oblike privrženosti i interakcije koji nadmašuju tradicionalne granice ljudskih odnosa. Kao što Haraway sugerira, tehnološki entiteti mogu redefinisati naše razumijevanje intimnosti i socijalnih veza, pružajući nove mogućnosti i izazove za buduće generacije. Kao što vidimo, digitalne tehnologije nude nove mogućnosti za povezivanje i održavanje odnosa, ali one također donose i izazove u razumijevanju i očuvanju dubine i autentičnosti emotivnih veza.

Od ljudskih do mašinskih odnosa: sociološki aspekti prijateljstva u posthumanizmu

Posthumanizam izaziva tradicionalne koncepcije o tome šta znači biti ljudsko biće, posebno u kontekstu tehnologije koja sve više utiče na naše živote. Jedno od ključnih pitanja odnosi se na transformaciju prijateljstva, temeljnog društvenog odnosa, u eri u kojoj granice između ljudi i mašina postaju sve manje jasne. U ovom kontekstu, prijateljstvo ne samo da se širi i prilagođava novim tehnologijama, već se i koncept prijateljstva evoluirao, uključujući odnose s mašinama i umjetnom inteligencijom.

Kako ističe Šehić: „Čovjek kao biće relacija ne može ni živjeti niti razvijati svoje sposobnosti bez odnosa s drugima.“ (Šehić 2022: 43). Tradicionalno, prijateljstvo se smatralo odnosom koji je ekskluzivno rezervisan za ljudska bića, temeljen na uzajamnom povjerenju, razumijevanju i zajedničkim iskustvima. Sociolozi su prijateljstvo često analizirali kao ključnu komponentu društvenog kapitala, koja jača društvenu koheziju i pruža emotivnu podršku. Georg Simmel, jedan od osnivača moderne sociologije, ponudio je složenu analizu prijateljstva u svojim radovima. Prema Simmelu, prijateljstvo je oblik socijalnog odnosa koji se temelji na uzajamnom povjerenju, bliskosti i individualizmu. On vidi prijateljstvo kao

jedinstveni društveni oblik, koji se razlikuje od formalnih društvenih institucija, poput porodice ili braka, jer se zasniva na dobrovoljnosti i emotivnoj povezanosti između pojedinaca. Međutim, s razvojem tehnologije i ulaskom u posthumanističku eru, ove definicije postaju manje jasne. Posthumanizam preispituje tradicionalne okvire shvatanja prijateljstva, sugerirajući da prijateljstvo više ne mora biti ograničeno samo na ljudske odnose. Kako se tehnologije poput umjetne inteligencije, robota i digitalnih avatara sve više integrišu u naš svakodnevni život, dolazimo do tačke gdje se prijateljstvo može razvijati između ljudi i mašina. Ovo otvara mnoga pitanja o prirodi tih odnosa, njihovoj autentičnosti i njihovom uticaju na društvo.

Umjetna inteligencija i roboti sve više preuzimaju uloge koje su nekada bile rezervisane za ljude, uključujući pružanje emotivne podrške i druženje. Primjeri poput virtuelnih asistenata, chat – botova i društvenih robota pokazuju kako mašine mogu oponašati ljudsku interakciju do te mjere da neki korisnici razvijaju osjećaj povezanosti, pa čak i prijateljstva s njima. Ovo postavlja pitanje o autentičnosti takvih veza.

Mogu li mašine, koje nemaju svijest ni emotivne sposobnosti, zaista biti prijatelji ?

Ovi odnosi, također, mogu uticati na tradicionalna prijateljstva, jer se ljudi sve više oslanjaju na tehnologiju za socijalnu podršku, umjesto na ljudske veze. Sociolozi su također zabrinuti zbog dugoročnih posljedica ovakvih promjena. Ako se ljudi sve više povezuju s mašinama, postoji rizik od slabljenja tradicionalnih ljudskih veza i zajednica. Prijateljstvo, kao veza koja pruža emotivnu stabilnost i društvenu podršku, moglo bi postati površnije i manje značajno ukoliko se ljudske veze zamijene odnosima s tehnologijom.

S druge strane, posthumanistička perspektiva također nudi optimističan pogled na budućnost prijateljstva, sugerirajući da se prijateljstvo može proširiti i evoluirati u nove forme koje uključuju međuljudske i ljudsko – mašinske veze. Ove nove forme prijateljstva mogu pružiti dodatnu podršku i obogatiti ljudski život na načine koje još uvijek ne možemo u potpunosti razumjeti.

Digitalni roditelji: kako transhumanističke tehnologije mjenjanju porodičnu dinamiku

U posljednjih nekoliko decenija tehnološki napredak promijenio je gotovo sve aspekte ljudskog života, uključujući i način na koji porodice funkcionišu. Transhumanističke

tehnologije, koje uključuju širok spektar inovacija poput umjetne inteligencije (AI), biotehnologije, genetske modifikacije i digitalnih alata, transformišu osnovne aspekte roditeljstva i porodične dinamike. Ove promjene donose nove mogućnosti, ali i izazove koji zahtijevaju pažljivo razmatranje etičkih, socijalnih i psiholoških implikacija na porodicu.

U tradicionalnim porodicama, roditelji su igrali ključnu ulogu u oblikovanju života svoje djece, prenoseći im moralne vrijednosti, socijalne vještine i obrazovanje kroz svakodnevne interakcije. Međutim, s porastom digitalne tehnologije, način na koji roditelji komuniciraju sa svojom djecom i upravljaju njihovim odgojem drastično se mijenja. Danas roditelji sve češće koriste digitalne alate i platforme za nadzor, obrazovanje i komunikaciju s djecom, što ima značajne implikacije na kvalitetu i prirodu porodičnih odnosa. Jedan od najvidljivijih uticaja tehnologije na roditeljstvo je uloga pametnih uređaja i društvenih mreža. Djeca sve više vremena provode u virtualnim svjetovima, gdje su izložena različitim sadržajima i informacijama koje roditelji ne mogu uvijek kontrolisati. Ova digitalna povezanost, iako korisna u mnogim aspektima, često dovodi do smanjenja kvalitete međuljudskih odnosa unutar porodice. Roditelji se suočavaju s izazovom balansiranja između pružanja tehnoloških alata koji djeci mogu koristiti za obrazovanje i zabavu, te održavanja kvalitetne komunikacije i interakcije u stvarnom svijetu.

Umjetna inteligencija postaje sve prisutnija u svakodnevnom životu, a njena uloga u roditeljstvu brzo se širi. AI asistenti, poput pametnih glasovnih pomoćnika (Siri asistenta), koriste se za upravljanje kućnim poslovima, organizaciju dnevnih aktivnosti i čak za pružanje obrazovnih sadržaja. Ove tehnologije mogu značajno olakšati roditeljstvo, ali također postavljaju pitanja o tome koliko daleko roditelji trebaju ići u oslanjanju na umjetnu inteligenciju za odgoj svoje djece.

Jedan od glavnih problema s kojima se roditelji suočavaju u vezi s AI jeste pitanje personalizacije i privatnosti. AI sistemi mogu prikupljati podatke o djeci i na osnovu toga prilagođavati sadržaje i preporuke. Iako ovo može biti korisno za pružanje ciljanih obrazovnih resursa, postavlja se pitanje o privatnosti i sigurnosti tih podataka. Roditelji moraju biti svjesni kako se podaci njihove djece koriste i ko ima pristup tim informacijama.

Također, postavlja se pitanje etičnosti prepuštanja određenih aspekata roditeljstva tehnologiji, umjesto zadržavanja direktne roditeljske uloge u učenju i razvoju djeteta.

Porodične vrijednosti, koje su tradicionalno bile temeljene na zajedništvu, povjerenju i međusobnom poštovanju, suočavaju se s novim izazovima u digitalnoj eri. Tehnologija je

promijenila način na koji porodice komuniciraju, provode vrijeme zajedno i rješavaju konflikte. Dok digitalna povezanost omogućava porodicama da ostanu u kontaktu bez obzira na fizičku udaljenost, ona također može smanjiti kvalitetu tih odnosa. Sherry Turkle, koja istražuje utjecaj tehnologije na ljudske odnose, uključujući roditeljstvo, istaknula je da: „Tehnologija oblikuje način na koji roditelji i djeca komuniciraju, često stvarajući osjećaj bliskosti kroz ekran koji može biti površniji od stvarne međusobne interakcije. U svijetu u kojem se roditeljstvo sve više odvija u digitalnom okruženju, postavlja se pitanje kako te tehnologije utiču na emotivne veze unutar porodice“ (Turkle 2011: 238). Roditelji se suočavaju s izazovom održavanja tradicionalnih porodičnih vrijednosti, dok istovremeno prihvataju inovacije koje tehnologija donosi. Na primjer, vrijeme provedeno za večerom, koje je nekada bilo posvećeno razgovoru i povezivanju članova porodice, sada se često ometa upotrebom pametnih telefona i drugih uređaja. Roditelji moraju pronaći način da balansiraju između korištenja tehnologije za održavanje porodične povezanosti i potrebe za direktnim, osobnim interakcijama koje jačaju emotivne veze.

Transhumanističke tehnologije, kao što su genetske modifikacije i napredni biotehnoški uređaji, otvaraju kompleksna pitanja o autonomiji djece u donošenju odluka o vlastitom životu. Dok ove tehnologije omogućavaju roditeljima da unaprijed odrede određene karakteristike svoje djece, od fizičkih atributa do kognitivnih sposobnosti, postavlja se pitanje koliko je etično uplitati se u takve odluke. Dilema se dodatno komplikuje jer roditelji moraju balansirati između svojih želja i prava djece na samostalno odlučivanje o vlastitom tijelu i životnim izborima. Kao rezultat toga, roditelji se suočavaju s izazovima u vezi s količinom slobode koju trebaju omogućiti svojoj djeci, dok istovremeno nastoje osigurati da njihove odluke ne budu prekomjerno nametnute. Ova situacija zahtijeva duboko promišljanje o granicama etike i prava pojedinca u kontekstu brzog tehnološkog napretka. Autonomija djece u digitalnoj eri predstavlja značajan izazov za roditelje. Djeca koja odrastaju u tehnološki naprednom okruženju imaju pristup informacijama i mogućnostima koje su prije bile nezamislive, što im omogućava da istražuju i oblikuju svoje interese i vještine. Međutim, s ovom slobodom dolaze i rizici, poput izloženosti neprimjerenom sadržaju i manipulativnim informacijama. Upravo zbog toga roditelji moraju igrati aktivnu ulogu u vođenju svoje djece kroz ovaj kompleksan digitalni pejzaž. To uključuje pružanje alata i smjernica za donošenje ispravnih odluka, kao i razvoj kritičkog razmišljanja kako bi djeca mogla odgovorno koristiti tehnologiju i zaštititi se od potencijalnih opasnosti.

VI. TRANSHUMANIZAM I SOCIJALNA NEJEDNAKOST: HOĆE LI TEHNOLOGIJA PRODUBITI JAZ?

Tehnološki napredak i socijalna nejednakost: transhumanizam kao prilika ili prijetnja

Socijalna nejednakost, kao fundamentalni problem modernih društava, predstavlja kompleksnu i višedimenzionalnu pojavu koja se odnosi na neravnomjernu raspodjelu resursa, prilika i moći među različitim društvenim skupinama. Ova nejednakost može se manifestovati kroz različite aspekte društvenog života, uključujući ekonomske razlike, pristup obrazovanju, zdravstvenoj zaštiti, stanovanju, zapošljavanju i društvenoj mobilnosti. Ova dinamika nejednakosti oblikovana je kroz vjekove političkih, ekonomskih i kulturnih procesa koji su u velikoj mjeri definisali društvene strukture koje danas postoje. U takvom kontekstu, tehnološki napredak, koji je donio neizmjerne promjene u svim aspektima ljudskog života, igra ključnu ulogu u oblikovanju i potencijalnom produbljivanju ovih nejednakosti.

Tehnologija, sa svim svojim potencijalima za transformaciju društva, može imati ambivalentan uticaj na socijalnu nejednakost. S jedne strane, tehnologija može djelovati kao moćno sredstvo za smanjenje nejednakosti. Digitalne tehnologije, na primjer, omogućavaju širok pristup obrazovanju, informacijama, zdravstvenoj zaštiti i tržištima rada, čime se

otvaraju nove prilike za marginalizirane skupine. Kroz inovacije u obrazovanju, kao što su online platforme i mnogobrojni otvoreni online kursevi, ljudi širom svijeta mogu steći nova znanja i vještine bez obzira na njihovu geografsku lokaciju ili ekonomski status. Telemedicina, s druge strane, omogućava pristup zdravstvenim uslugama u udaljenim i ruralnim područjima, gdje su tradicionalne zdravstvene usluge često nedostupne. Također, digitalizacija tržišta rada omogućava rad na daljinu, čime se smanjuje potreba za fizičkom prisutnošću na određenom mjestu, što dodatno otvara mogućnosti za one koji su geografski izolirani ili ekonomski ugroženi.

Međutim, s druge strane, tehnologija može produbiti postojeće jazove i stvoriti nove oblike nejednakosti. Digitalni jaz, koji se odnosi na razliku između onih koji imaju pristup digitalnim tehnologijama i onih koji ga nemaju, sve je izraženiji. Pristup savremenim digitalnim alatima, brzom internetu i naprednim tehnologijama često je rezervisan za bogatije slojeve društva, dok siromašniji dijelovi populacije ostaju bez tih resursa, čime se dodatno produbljuje ekonomska i socijalna nejednakost. Ova nejednakost u pristupu tehnologijama može pogoršati postojeće razlike u prihodima, obrazovanju i zdravlju, dovodeći do daljnje marginalizacije ranjivih skupina. Na primjer, dok bogatiji dijelovi društva imaju pristup naprednim medicinskim uslugama, kao što su genetske terapije, nanotehnologije i personalizirana medicina, siromašniji slojevi ostaju ograničeni na osnovne i često nedostatne zdravstvene usluge. Ova nejednakost može dodatno produbiti zdravstveni jaz, povećavajući razlike u životnom vijeku, kvaliteti života i pristupu osnovnim zdravstvenim resursima.

U tom kontekstu, jedan od ključnih izazova s kojima se suočava transhumanizam, filozofski i kulturni pokret koji zagovara korištenje naprednih tehnologija za unapređenje ljudskih sposobnosti, jest upravo pitanje nejednake raspodjele pristupa tim tehnologijama. Transhumanističke tehnologije, kao što su biotehnologija, genetičko inženjerstvo, kibernetika i umjetna inteligencija, imaju potencijal da radikalno transformišu ljudski život, omogućavajući produženje životnog vijeka, poboljšanje kognitivnih sposobnosti, fizičke snage, pa čak i suzbijanje starenja i bolesti. Međutim, ova tehnološka dostignuća također nose sa sobom ozbiljne etičke, društvene i ekonomske izazove, posebno kada je riječ o ravnopravnom pristupu tim tehnologijama.

Visoki troškovi istraživanja, razvoja i implementacije ovih tehnologija često ih čine dostupnima samo bogatijim slojevima društva, stvarajući tako tehnološku elitu koja ima pristup najnovijim dostignućima u biotehnologiji, genetici i kibernetici, dok ostatak populacije ostaje izvan tih mogućnosti, suočen s ograničenim resursima i prilikama za

poboljšanje svojih životnih uvjeta. Ova nejednakost u pristupu transhumanističkim tehnologijama može dovesti do stvaranja društva u kojem su bogati i moćni ne samo ekonomski i politički dominantni, već i biološki nadmoćni, što bi moglo imati velike posljedice po društvenu koheziju i stabilnost.

Kelam Ivica i grupa autora ističu da je: „jedno od važnijih pitanja u primjeni tehnologije s ciljem unapređenja ljudske vrste jeste i pitanje njegove ravnopravne primjene. Alati unaprijeđenja trebaju biti dostupni cijeloj populaciji pod jednakim uvjetima kako bi se izbjeglo povlašćivanje bogatih i negativni ishodi naspram ostatka čovječanstva.“ (Kelam, Bašić Bučanović i Kaluđerović Mijartović 2023: 365). Ova izjava oslikava suštinu problema s kojima se suočava transhumanizam u kontekstu socijalne nejednakosti. Ako se transhumanističke tehnologije razvijaju prvenstveno za bogate i privilegovane, to može dovesti do daljnjeg pogoršanja ekonomskih razlika.

Na primjer, pristup naprednim medicinskim intervencijama ili kognitivnim poboljšanjima mogao bi postati luksuz koji je dostupan samo bogatim slojevima društva, dok će siromašniji slojevi društva i dalje biti suočeni s ograničenim mogućnostima za poboljšanje svog života. Takav scenarij bi mogao produbiti ne samo ekonomske nejednakosti, već i one na nivou životnog vijeka, kvalitete zdravlja i društvene moći, stvarajući još dublje podjele unutar globalne društvene zajednice. Društvena polarizacija mogla bi se dodatno intenzivirati ukoliko pristup tim tehnologijama postane sredstvo za jačanje postojećih moći i privilegija. U društvu u kojem su napredne tehnologije rezervisane samo za malobrojne mogli bismo svjedočiti stvaranju novih oblika diskriminacije i nejednakosti. Na primjer, ljudi koji nemaju pristup tehnologijama za unapređenje svojih fizičkih ili kognitivnih sposobnosti mogli bi biti marginalizirani i isključeni iz određenih profesionalnih i društvenih krugova čime bi se dodatno produbile već postojeće nejednakosti.

S druge strane, postoji potencijal za transhumanističke tehnologije da doprinesu smanjenju nejednakosti ako se pravilno regulišu i distribuiraju. Primjena tehnologija koje su dostupne široj populaciji, uz pravilne regulativne mehanizme koji bi osigurali ravnopravan pristup, mogla bi doprinijeti smanjenju socijalne nejednakosti. Recimo, omogućavanje pristupa osnovnim zdravstvenim tehnologijama ili obrazovnim alatima široj populaciji moglo bi poboljšati socijalnu mobilnost i smanjiti osnovne razlike u kvaliteti života. Distribucija naprednih medicinskih tehnologija, poput genetičkih terapija i nanotehnologija, mogla bi poboljšati zdravlje i produžiti životni vijek svih slojeva društva, a ne samo elite, čime bi se smanjile zdravstvene nejednakosti. Regulacija i politika igraju ključnu ulogu u ovom procesu.

Pravilnim upravljanjem tehnološkim napretkom, vlade i međunarodne organizacije mogu osigurati da koristi od naprednih tehnologija ne budu ograničene na malobrojne, već da doprinesu općem dobru. Na taj način, tehnologija može postati alat za društvenu pravdu, smanjujući nejednakosti i stvarajući pravednije društvo. Međutim, ukoliko se ne obrati pažnja na ove aspekte rizikujemo da tehnologija postane izvor dodatne socijalne fragmentacije, produbljujući postojeće nepravde i stvarajući nove oblike nejednakosti u budućnosti.

Pitanje etičke upotrebe tehnologije, također, igra ključnu ulogu u raspravama o transhumanizmu i socijalnoj nejednakosti. Razvoj transhumanističkih tehnologija bi trebao biti vođen načelima socijalne pravde, jednakosti i inkluzivnosti. Ovo znači da bi vlade, korporacije i međunarodne organizacije trebale saradivati kako bi osigurale da koristi od tehnologije budu ravnomjerno raspodijeljene među svim društvenim skupinama, a ne samo među onima koji su ekonomski moćni. Ovo uključuje ulaganje u obrazovanje, istraživanje i razvoj tehnologija koje su pristupačne širokoj populaciji, kao i stvaranje regulatornih okvira koji će osigurati pravedan pristup ovim tehnologijama. Osim toga, ulogu privatnog sektora i korporacija ne treba zanemariti. Velike tehnološke kompanije imaju značajan uticaj na način na koji se tehnologija razvija i distribuira, te zbog toga nose i odgovornost za osiguranje da njihovi proizvodi i usluge ne produbljuju nejednakosti. Transparentnost u poslovanju, odgovorna inovacija i saradnja s vladama i nevladinim organizacijama mogu pomoći u stvaranju društva u kojem tehnologija služi svim ljudima, a ne samo privilegiranim pojedincima.

Transhumanistički pokret mora biti svjestan ovih izazova i raditi na stvaranju inkluzivnih rješenja koja će omogućiti ravnopravan pristup tehnologijama za sve ljude, bez obzira na njihov ekonomski status, obrazovanje ili porijeklo. Samo kroz takav pristup transhumanizam može ostvariti svoj puni potencijal kao sila za pozitivnu promjenu u svijetu, doprinoseći stvaranju pravednijeg, ravnopravnijeg i održivijeg društva. U suprotnom, postoji realna opasnost da transhumanističke tehnologije postanu alat za daljnje produbljivanje društvenih nejednakosti, čime bi se udaljili od ideala koje transhumanizam teži postići. Dugoročno gledano, budućnost u kojoj su koristi tehnologije ravnomjerno raspodijeljene među svim ljudima zahtijeva kolektivni napor i promišljanje. To uključuje ne samo regulaciju i politike, već i promjenu u društvenim vrijednostima i normama, gdje će jednakost, inkluzivnost i socijalna pravda postati ključni principi u razvoju i primjeni novih tehnologija. Samo na taj način možemo osigurati da tehnologija služi kao alat za unapređenje ljudskog društva u cjelini, a ne samo kao sredstvo za očuvanje moći i privilegija malobrojnih.

Generacijski jaz: kako tehnološke razlike mogu uticati na međugeneracijske odnose ?

U trenutnom, brzo mijenjajućem tehnološkom pejzažu, generacijski jazi postaju sve očitiji, pogotovo kada govorimo o transhumanističkim tehnologijama. Tehnološki napredak danas se odvija brže nego ikada prije, čime se stvaraju značajne razlike u iskustvima i stavovima između različitih generacija. Dok su starije generacije odrastale u vremenu kada su tehnologije bile znatno manje razvijene, mlađe generacije, poznate kao digitalni urođenici, odrastaju u svijetu gdje su napredne tehnologije prisutne gotovo od njihovog rođenja. Ova brzina promjena ne samo da stvara generacijske razlike u pristupu i razumijevanju tehnologije, već i oblikuje različite društvene norme, vrijednosti i identitete.

Starije generacije, koje su većinu svog života provele bez pristupa sofisticiranim tehnologijama, mogu se osjećati nesigurno ili skeptično prema novim tehnološkim inovacijama. Na primjer, dok je generacija baby boomersa (rođeni između 1946.-1964. godine) odrastala u vrijeme kada su osnovni komunikacijski alati bili telefon i televizija, današnje mlađe generacije, poput generacije z (rođeni između 1995. – 2012. godine), odrastaju uz pametne telefone, društvene mreže, virtualnu stvarnost i, sve češće, tehnologije koje se odnose na transhumanizam.

Ova iskustva oblikuju njihove poglede na svijet i način na koji percipiraju ulogu tehnologije u svakodnevnom životu.

Jedan od ključnih aspekata generacijskog jaza u kontekstu transhumanizma jeste način na koji različite generacije percipiraju ideju unapređenja ljudskih sposobnosti putem tehnologije. Starije generacije, koje su često formirale svoja mišljenja o tehnologiji kroz prizmu tradicionalnih vrijednosti i normi, mogu gledati na transhumanističke tehnologije s dozom opreza ili čak sumnje. Za njih, tehnologija je često sredstvo za rješavanje praktičnih problema, a ne neizostavan dio svakodnevnog života ili identiteta. S druge strane, mlađe generacije, koje su odrasle uz neprekidni tehnološki napredak, mogu vidjeti tehnologiju kao integralni dio svog identiteta, a transhumanističke ideje kao logičan korak naprijed u evoluciji ljudske vrste.

Različiti stavovi prema tehnologiji također mogu uticati na način na koji generacije pristupaju pitanjima etike i morala u kontekstu transhumanizma. Starije generacije koje su odrastale u vremenu kada su etičke rasprave bile usredotočene na pitanja kao što su ljudska prava, građanske slobode i društvena pravda, mogu biti zabrinute zbog potencijalnih rizika

transhumanizma, uključujući mogućnost zlouporabe tehnologija, gubitka ljudskosti ili stvaranja novih oblika socijalne nejednakosti. Za njih, ključna pitanja mogu uključivati očuvanje ljudske prirode, zaštitu osnovnih ljudskih prava i osiguranje da tehnologija služi općem dobru.

Mlađe generacije, s druge strane, mogu biti otvorenije prema ideji korištenja tehnologije za unapređenje ljudskih sposobnosti i proširenje ljudskih mogućnosti. Za njih, pitanja identiteta, samorazvoja i individualnih sloboda mogu igrati važniju ulogu u raspravama o transhumanizmu. Na primjer, ideja da tehnologija može omogućiti ljudima da nadmaše biološka ograničenja može biti privlačna mlađim generacijama, koje su navikle na ideju stalnog napretka i inovacija. Ova generacija možda gleda na transhumanizam kao na priliku za stvaranje bolje budućnosti, u kojoj će tehnologija omogućiti ljudima da ostvare svoj puni potencijal.

Ovaj generacijski jaz u pristupu tehnologiji također može uticati na međugeneracijske odnose, posebno kada je riječ o prijenosu društvenih normi i vrijednosti. U društvima gdje tehnologija igra sve važniju ulogu u svakodnevnom životu, generacijski sukobi mogu nastati oko pitanja kao šta su privatnost, sigurnost, etičnost korištenja određenih tehnologija i način na koji tehnologija mijenja osnovne aspekte ljudskog života. Dok starije generacije mogu biti zabrinute zbog mogućnosti da tehnologija naruši tradicionalne društvene norme, mlađe generacije mogu gledati na ove promjene kao na nužan dio evolucije društva.

Jedan od najvažnijih aspekata ovog generacijskog jaza jeste pitanje kako se različite generacije prilagođavaju brzim tehnološkim promjenama. Mlađe generacije, koje su odrasle uz tehnologiju, često imaju prednost u razumijevanju i korištenju novih tehnologija. Njihova sposobnost da brzo usvajaju nove digitalne alate, platforme i uređaje može ih staviti u poziciju da oblikuju budućnost društva na način koji je usklađen s njihovim vrijednostima i normama. S druge strane, starije generacije mogu osjećati da gube korak s brzinom tehnoloških promjena, što može dovesti do osjećaja isključenosti.

Ovaj jaz u tehnološkoj kompetenciji može se dodatno produbiti u kontekstu transhumanističkih tehnologija, koje često zahtijevaju visok nivo tehničkog znanja i razumijevanja. Dok mlađe generacije mogu biti spremnije da prihvate ideje kao što su kiborgizacija, genetička modifikacija ili umjetna inteligencija kao dio svog svakodnevnog života, starije generacije mogu biti sklonije opiranju takvim promjenama, smatrajući ih previše radikalnim ili opasnim. Ovo može dovesti do tenzija između generacija, gdje mlađi

pokušavaju nametnuti svoje stavove o tehnologiji starijima, dok stariji pokušavaju očuvati tradicionalne vrijednosti i norme koje su oblikovale njihov život.

Međutim, nije sve crno - bijelo. Postoji i potencijal za međugeneracijsku saradnju i prijenos znanja, gdje starije generacije mogu ponuditi mudrost i iskustvo, dok mlađe generacije mogu donijeti nove perspektive i tehničke vještine. Na primjer, starije generacije mogu pomoći mlađima da razviju kritički pristup prema tehnologiji, osiguravajući da etička pitanja ne budu zanemarena u žurbi za inovacijama. S druge strane, mlađe generacije mogu pomoći starijima da bolje razumiju i koriste nove tehnologije, čime se smanjuje digitalni jaz i osigurava da svi članovi društva mogu uživati u koristima tehnološkog napretka. Uloga obrazovanja u prevazilaženju ovih razlika također je ključna. Obrazovni sistemi trebaju biti prilagođeni kako bi zadovoljili potrebe različitih generacija, pružajući im alate i znanja potrebna za razumijevanje i kritičko promišljanje o transhumanističkim tehnologijama. Kroz cjeloživotno učenje, starije generacije mogu dobiti priliku da se upoznaju s novim tehnologijama i njihovim implikacijama, dok mlađe generacije mogu steći dublje razumijevanje etičkih i društvenih pitanja povezanih s tehnologijom.

Generacijska razlikovanje: evolucija komunikacijskih stilova

Komunikacija je temeljna ljudska potreba i ključni element međuljudskih odnosa. Međutim, način na koji komuniciramo stalno se mijenja, a jedan od glavnih uzroka tih promjena je generacijski jaz. Generacijski jaz označava razlike u stilovima komunikacije među različitim dobnim skupinama, a razumijevanje ovih varijacija ključno je za analizu evolucije komunikacijskih stilova. Svaka generacija razvija svoje specifične načine komunikacije, često oblikovane tehnološkim inovacijama i društvenim promjenama koje su ih oblikovale tokom njihovog odrastanja.

Tehnološki napredak ima presudnu ulogu u oblikovanju komunikacijskih stilova različitih generacija. Dok su u prošlim decenijama dominirali pisani i verbalni oblici komunikacije, razvoj digitalnih tehnologija donio je nove metode. Instant poruke, e – mailovi, društvene mreže i razne aplikacije za pozive i video pozive omogućili su bržu, učinkovitiju i interaktivniju komunikaciju. Na primjer, društvene mreže poput Facebooka i Instagrama omogućile su dijeljenje informacija u realnom vremenu, čime su značajno promijenile način

na koji generacije komuniciraju. Mlađe generacije koriste ove platforme ne samo za svakodnevne razgovore, već i za profesionalno umrežavanje i napredovanje. S druge strane, starije generacije mogu preferirati tradicionalnije metode komunikacije poput telefonskih poziva i formalnih e – mailova. Jean Twenge, koja istražuje utjecaj digitalnih tehnologija na generacijske razlike, smatra da: „Mlađe generacije koje su odrasle s digitalnim tehnologijama razvijaju stil komunikacije koji može biti teško razumljiv starijima. Razlike u načinima izražavanja, komunikacijskim navikama i društvenim normama mogu stvoriti generacijski jaz koji je sve teže prevladati.“ (Twenge 2017: 89). Generacijski jaz može stvoriti značajne izazove u komunikaciji, posebno u profesionalnim i porodičnim okruženjima. Različiti stilovi i očekivanja mogu dovesti do nesporazuma i frustracija. Na primjer, mlađe generacije mogu smatrati formalne e – mailove suvišnima ili sporima, preferirajući brze i neformalne metode komunikacije poput kratkih poruka ili chat aplikacija. S druge strane, starije generacije mogu doživjeti ove neformalne poruke i skraćenice kao nepristojne ili neprofesionalne, što može uzrokovati društvene sukobe kao i nesuglasice. Na primjer, organizacije mogu uvesti treninge za zaposlenike kako bi poboljšale međugeneracijsko razumijevanje i komunikaciju. Porodice mogu raditi na usklađivanju komunikacijskih stilova kako bi poboljšale odnose i smanjile međusobne konflikte uzrokovane nerazumijevanjem. Shvatanje i prilagođavanje ovim generacijskim razlikama ključni su za uspješnu i harmoničnu interakciju u svim aspektima društvenog života.

Dileme tehnološkog napretka: Tehnooptimizam i Tehnoskepticizam u kontekstu savremenog društva

Posljednjih nekoliko decenija tehnološki napredak je postao jedan od najvažnijih faktora koji oblikuju naš svakodnevni život i definišu budućnost čovječanstva. Tehnologija, od digitalne revolucije do najnovijih inovacija u zdravstvu, obrazovanju i drugim oblastima, igra ključnu ulogu u transformaciji našeg svijeta. Ovaj brzi tehnološki razvoj nije samo omogućio poboljšanje kvalitete života, već je i izazvao duboke promjene u načinu na koji funkcionišemo kao društvo. Na globalnom nivou, tehnologija je omogućila nevjerojatne inovacije, od pametnih telefona koji nas povezuju u svakom trenutku, do naprednih medicinskih tehnologija koje spašavaju živote. U obrazovanju, digitalne platforme su promijenile način na koji pristupamo učenju, omogućavajući online nastavu i pristup resursima bez prethodnih ograničenja. Ekonomija je također doživjela transformaciju, s pojavom novih modela

poslovanja, kao što je na primjer e – trgovina. Međutim, ovaj tehnološki napredak nije bez svojih izazova i kontroverzi. U okviru ove promjene, dva suprotna stava, tehnootimizam i tehnoskepticizam, dominiraju diskusijama o uticaju tehnologije na društvo.

Tehnootimizam, kao sociološki fenomen, odražava vjerovanje da tehnološki napredak može donijeti značajne društvene koristi, poboljšati kvalitet života i doprinositi socijalnoj jednakosti. Ovaj stav je često povezan s uvjerenjem da će tehnologija, svojim inovacijama i napretkom, imati ključnu ulogu u rješavanju socijalnih problema i omogućiti društvene promjene koje vode ka većem prosperitetu i društvenoj pravdi. Sociološki gledano, tehnootimizam je temeljito ukorijenjen u vjerovanju da tehnologija može djelovati kao katalizator za društvene promjene koje smanjuju socijalne razlike i unapređuju opšte blagostanje. Ovo vjerovanje je podržano idejom da tehnološki napredak može omogućiti bolje uslove života, unapređenje zdravstvenih usluga i veći pristup obrazovanju, što može smanjiti socijalne nepravde i promovisati jednakost.

Napredak u oblasti zdravstva kroz tehnologiju, kao što su genetske terapije i telemedicine, predstavlja jednu od najočiglednijih primjena tehnootimizma. Genetske terapije nude mogućnosti za precizno ciljanje i modifikaciju gena koji uzrokuju različite bolesti, čime se otvara prostor za prevenciju i liječenje stanja koja su prethodno bila neizlječiva. Ova tehnologija ne samo da nudi nadu za mnoge pacijente, već i potencijalno može smanjiti globalno zdravstveno opterećenje. Telemedicine, s druge strane, pruža pristup zdravstvenim uslugama ljudima u udaljenim ili manje razvijenim područjima, čime se nastoji smanjiti nejednakost u pristupu medicinskim resursima. Sociološki, ove tehnologije mogu pomoći u smanjenju razlika u kvaliteti zdravstvene zaštite između urbanih i ruralnih područja, te omogućiti pravedniji pristup medicinskim resursima i uslugama. Brstilo Lovrić i Zujić su u svom istraživanju došli do zaključka da je dio ispitanika: „, iskazao interes za konzumacijom proizvoda za postizanje boljeg raspoloženja, kao i proizvoda za bolju koncentraciju i pamćenje. Također bi dio njih radi očuvanja zdravlja ugradilo čip u vlastito tijelo za praćenje tjelesnih funkcija ili odobrilo intervenciju u zametak radi sprječavanja djetetove bolesti. " (Bistro Lovrić i Zujić 2022: 458). Ovi informacije ukazuju na sve veću spremnost pojedinaca da koriste tehnologiju za poboljšanje svojih fizičkih i mentalnih sposobnosti, kao i za intervenciju u procesima reprodukcije.

Slični principi primjenjuju se u obrazovanju, gdje tehnologija nudi značajne prilike za smanjenje socijalnih nejednakosti i unapređenje obrazovnih iskustava. Tehnološki napredak u obrazovanju omogućava pristup znanju i resursima koji su ranije bili ograničeni samo na

određene geografske ili ekonomske krugove. Online kursevi, obrazovne platforme i digitalni alati igraju ključnu ulogu u demokratizaciji obrazovanja, omogućavajući ljudima širom svijeta da steknu obrazovanje i vještine koje im mogu otvoriti vrata ka boljim prilikama.

Online obrazovne platforme pružaju pristup kursevima i resursima iz različitih oblasti koje nude renomirani univerziteti ili institucije. Ove platforme omogućavaju korisnicima da se upišu na kurseve koji su im zanimljivi i relevantni, bez obzira na njihovu lokaciju ili na njihov ekonomski status. Za ljude iz siromašnijih sredina, ovo predstavlja priliku da steknu znanje i vještine koje možda nisu dostupne u njihovoj lokalnoj zajednici ili obrazovnim institucijama. Fleksibilnost koju ove platforme nude često je ključna upravo zbog toga jer omogućava korisnicima da uče u vlastitom tempu i prema vlastitim rasporedima, što može biti posebno važno za ljude koji balansiraju obrazovanje s drugim obavezama, kao što su posao ili porodične odgovornosti. Pored toga, virtualne stvarnosti i interaktivne simulacije donose dinamičnije metode učenja koje mogu poboljšati razumijevanje i zadržavanje informacija. Interaktivne simulacije omogućavaju učenicima da se suoče s realnim scenarijima i problemima, što poboljšava njihovu sposobnost da primijene naučeno znanje u praktičnim situacijama.

Ove tehnološke inovacije mogu značajno smanjiti obrazovne nejednakosti i doprinijeti smanjenju socijalnih razlika u obrazovanju. Dok tradicionalne obrazovne institucije često imaju ograničen pristup i resurse koji mogu biti nedostupni određenim društvenim grupama, digitalne platforme i alati mogu dosegnuti šire populacije i pružiti jednake šanse za obrazovanje. Uklanjanje fizičkih i ekonomskih barijera koje su prisutne u tradicionalnim obrazovnim sistemima može pomoći u izgradnji inkluzivnijeg obrazovnog okruženja, gdje svako ima mogućnost da se obrazuje i razvija svoje vještine. U oblasti zaštite okoliša, tehnologija nudi inovativna rješenja za mnoge ekološke izazove s kojima se suočavamo. Razvoj tehnologija za obnovljive izvore energije, kao što su solarna energija, vjetrenjače i, recimo, hidroelektrane, predstavlja ključan korak u smanjenju zavisnosti od fosilnih goriva i smanjenju emisije toksičnih plinova. Ove tehnologije igraju značajnu ulogu u borbi protiv klimatskih promjena. Napredak u tehnologijama reciklaže i upravljanja otpadom dodatno doprinosi očuvanju okoliša. Inovacije u biotehnologiji, na primjer, nude rješenja za razgradnju plastike i drugih otpada koji zagađuju prirodu. Ove tehnologije omogućavaju efikasnije korištenje resursa i smanjenje količine otpada koji se odlaže na deponije. Razvoj metoda za reciklažu materijala poput plastike može značajno smanjiti zagađenje okoliša i doprinostiti očuvanju prirodnih resursa. Kulturalni razvoj također može imati koristi od tehnoloških

inovacija. Digitalne tehnologije omogućavaju lakši pristup kulturnim sadržajima, kao što su filmovi, muzika i književnost, čime kulturni sadržaji postaju dostupni globalnoj publici. Online platforme omogućavaju umjetnicima i kreativcima priliku da dijele svoj rad širom svijeta, povećavajući vidljivost i dostupnost raznih kulturnih izraza. Virtualna stvarnost (VR) i proširena stvarnost (AR) nude nove načine za interakciju s umjetnošću i kulturom, omogućavajući stvaranje iskustava koja mogu obogatiti kulturne doživljaje. Ove tehnologije ne samo da omogućavaju očuvanje kulturne baštine kroz digitalizaciju i virtualne ture, već i omogućavaju razvoj novih oblika umjetničkog izraza i kulturnih iskustava.

Nasuprot tehnootimizmu, koji ističe mnoge pozitivne aspekte tehnološkog napretka, nalazi se tehnoskepticizam, koji naglašava sumnju i zabrinutost u vezi s mogućim negativnim posljedicama tehnologije. Tehnoskepticizam predstavlja složen i višeslojan fenomen koji se javlja kao odgovor na brzi tehnološki napredak i njegove posljedice na društvo i svakodnevni život. Nudi dubok uvid u kako i zašto se pojedinci i grupe kritički odnose prema tehnologiji i njenom uticaju. Ova kritika može se manifestovati u različitim oblicima i pokriva širok spektar tema, uključujući društvene promjene, privatnost, mentalno zdravlje i ekološke uticaje. Kada govorimo o uticaju tehnologije na društvene strukture, tehnoskepticizam ukazuje na to kako brzi tehnološki napredak može destabilizirati postojeće društvene norme i veze. Tehnologija mijenja način na koji ljudi komuniciraju, rade i organizuju svoje društvene interakcije. Automatizacija i digitalizacija mogu dovesti do značajnih promjena u radnim okruženjima, često uzrokujući gubitak radnih mjesta u tradicionalnim sektorima i stvarajući nove oblike ekonomske nejednakosti. Na primjer, automatski sistemi i umjetna inteligencija mogu smanjiti potrebu za ljudskim radnicima u određenim industrijama, što može uzrokovati nezaposlenost i mnoge ekonomske nepravde. Također, digitalne platforme često mijenjaju dinamiku socijalnih veza, smanjujući učestalost ličnih kontakata i potencijalno pogoršavajući kvalitet međuljudskih odnosa.

U mnogim religijskim tradicijama, tehnologija se ne percipira samo kao alat, već kao faktor koji može imati duboke posljedice za ljudsku prirodu i društvo. Tehnoskepticizam, kada se poveže s religijskim uvjerenjima, često uključuje zahtjev za promišljanjem o tome kako tehnologija može biti usklađena s moralnim vrijednostima i kako može doprinijeti ili narušiti duhovni život pojedinca i zajednice. Analizom stavova studenata prema transhumanizmu, istraživanje Brstilo Lovrić i Zujić otkriva značajne razlike u odnosu na religioznost i prihvatanje novih tehnologija. Studenti koji su manje religiozni, a imaju tehnološki optimističniji stav i liberalniji svjetonazor, češće podržavaju transhumanizam kako na

teoretskoj tako i na praktičnoj razini. Suprotno tome, religiozniji studenti, koji su skloni pesimizmu prema tehnologiji i konzervativnijem svjetonazoru, pokazuju manju podršku transhumanizmu. Kao što Brstilo Lovrić i Zujić navode: „Pobliže se utvrdilo da je religioznost najjači prediktor studentskog prihvaćanja transhumanizma, a potom prihvaćanje novih tehnologija i njihov svjetonazor. U pravilu nereligiozni studenti tehnološki optimističnijih stavova i liberalnijeg svjetonazora više podržavaju transhumanizam na razini teorije i prakse od studenata koji su religiozniji, tehnološki pesimističniji i konzervativniji“ (Brstilo Lovrić i Zujić 2022: 458). Zavisnost od tehnologije predstavlja ključni aspekt tehnoskepticizma i postaje ozbiljan izazov u savremenom društvu. Pametni telefoni, društvene mreže i drugi digitalni alati postali su neizostavan dio svakodnevnog života, što može dovesti do duboke zavisnosti od tehnologije. Ova zavisnost ima ozbiljne i dalekosežne posljedice na mentalno zdravlje i kvalitet života pojedinaca.

Jedan od glavnih problema vezanih za zavisnost od tehnologije je smanjenje fizičke aktivnosti. Mnogi ljudi provode značajan dio svog vremena sjedeći ispred ekrana, bilo da se radi o računarima, pametnim telefonima ili televizorima. Ova sedentarnost može dovesti do različitih zdravstvenih problema, uključujući prekomjernu tjelesnu težinu, kardiovaskularne bolesti i probleme sa mišićno-koštanim sistemom. Redovno kretanje i fizička aktivnost ključni su za očuvanje dobrog zdravlja, a njihovo smanjenje može imati dugoročne negativne posljedice na tjelesno zdravlje.

Smanjenje socijalne interakcije u stvarnom svijetu je još jedan ključni aspekt ove zavisnosti. Dok digitalne platforme omogućavaju ljudima da komuniciraju na daljinu, često se zanemaruju važni elementi lične interakcije, kao što su neverbalni znakovi i fizička blizina. Prekomjerno korištenje društvenih mreža može dovesti do površnih veza i smanjenja dubokih, emotivno ispunjavajući odnosa. Upotreba tehnologije može stvoriti osjećaj usamljenosti i izolacije, iako korisnici mogu imati veliki broj " prijatelja " ili kontakata na mreži. Ova vrsta virtualne povezanosti često ne može zadovoljiti potrebe za pravom socijalnom interakcijom i emocionalnom podrškom, što može dovesti do osjećaja usamljenosti i depresije.

Dugotrajna izloženost ekranima, također, može uzrokovati povećanje nivoa stresa i anksioznosti. Kontinuirano pregledavanje informacija, obavještenja i poruka može izazvati osjećaj preopterećenosti i stalnog stresa. Konstantna izloženost idealiziranim prikazima života na društvenim mrežama može izazvati osjećaje nezadovoljstva i nesigurnosti kod korisnika koji se mogu upoređivati sa nerealnim standardima i idealima prikazanim na mnogobrojnim društvenim mrežama. Tehnoskeptici, upravo zbog navedenog, upozoravaju da bi prekomjerna

zavisnost od tehnologije mogla imati dugoročne negativne posljedice na društvenu povezanost i mentalno zdravlje pojedinaca. U društvu koje postaje sve digitalnije, važno je razumjeti i adresirati ove izazove kako bi se očuvala ravnoteža između korištenja tehnologije i očuvanja kvaliteta ljudskih veza i mentalnog zdravlja. Kritički pristup tehnologiji i promišljene strategije mogu pomoći u minimiziranju negativnih posljedica i očuvanju pozitivnih aspekata tehnološkog napretka.

Poređenje tehnoskepticizma i tehnooptimizma ukazuje na to da tehnologija nije jednostavan fenomen koji se može sagledati isključivo kroz pozitivne ili negativne aspekte. Ova dva stava nude različite, ali komplementarne perspektive koje zajedno doprinose dubljem razumijevanju uticaja tehnologije na naše živote i društvo u cjelini. Oba stava, tehnoskepticizam i tehnooptimizam, nude komplementarne perspektive koje pomažu u razumijevanju složenosti tehnološkog napretka. Dok tehnoskepticizam ističe rizike i potencijalne štete, tehnooptimizam se fokusira na mogućnosti i koristi. Povezivanje ovih dviju perspektiva omogućava se uspostavljanje uravnoteženog pristupa prema tehnologiji. Umjesto da se fokusiramo isključivo na pozitivne ili negativne aspekte, važno je usvojiti strategije koje uključuju oba stava kako bi se maksimalno iskoristile koristi od tehnologije, dok se istovremeno minimiziraju njeni negativni efekti.

U praksi, ovo znači razvijanje politika i inicijativa koje balansiraju tehnološki napredak s obavezom prema društvenim vrijednostima i etici. Potrebno je ulagati u obrazovanje koje će pripremiti pojedince za korištenje tehnologije na način koji je siguran i odgovoran.

Također, važno je razvijati tehnologije koje su u skladu s načelima održivog razvoja i koje neće narušiti privatnost ili povećati socijalne nejednakosti.

Integracijom tehnoskepticizma i tehnooptimizma došlo bi do toga da se tehnologija koristi kao alat za unapređenje kvaliteta života, očuvanje okoliša i jačanje socijalne kohezije. Ovaj pristup doprinosi izgradnji pravednog i održivog društva koje može uspješno iskoristiti prednosti tehnološkog napretka, dok istovremeno minimizira njegove negativne posljedice. Time se osigurava dugoročna dobrobit za sve članove društva i očuvanje osnovnih ljudskih vrijednosti u eri brzog tehnološkog razvoja.

ZAKLJUČAK:

Istraživanje transhumanizma i posthumanizma pruža dubok uvid u složenost i obim promjena koje oblikuju naše razumijevanje ljudskog identiteta, prirode čovjeka, kao i međuljudskih odnosa. Kao filozofski i tehnološki pokret, transhumanizam nudi radikalno novo viđenje ljudskih mogućnosti kroz integraciju naprednih tehnologija poput biotehnologije, umjetne inteligencije i virtualne stvarnosti. Ove inovacije ne samo da proširuju fizičke i mentalne kapacitete ljudi, već također redefinišu osnovne pojmove identiteta i ljudskosti.

Biotehnologija omogućava značajne promjene na genetskom nivou, što potencijalno može revolucionirati naše percepcije zdravlja, dugovječnosti i ljudskih sposobnosti. Genetske modifikacije i biološke nadogradnje nude mogućnosti za poboljšanje fizičkih i intelektualnih karakteristika, što može izazvati duboko preispitivanje tradicionalnih definicija ljudskosti. Ako ove tehnologije postanu široko dostupne i pristupačne, može se očekivati da će se temelji naših razumijevanja o identitetu i ljudskim vrijednostima značajno pomaknuti stvarajući nove norme i društvene strukture koje će oblikovati buduće generacije. U tom kontekstu, pitanja

kao što su šta znači biti ljudsko biće, šta čini ljudski život vrijednim i kako se možemo nositi s mogućim nejednakostima koje bi ove tehnologije mogle uzrokovati, postaju izuzetno važna.

Umjetna inteligencija i kognitivne nadogradnje predstavljaju sljedeći korak u evoluciji ljudskih sposobnosti nudeći ne samo mogućnosti za poboljšanje mentalnih i emotivnih kapaciteta, već i mogućnost stvaranja entiteta s nadljudskim sposobnostima. Ove tehnologije mogu unaprijediti sposobnost učenja i donošenja odluka, kao i omogućiti stvaranje bića koja nadmašuju ljudske granice. Ovo postavlja značajna pitanja o tome kako će ove promjene utjecati na naše razumijevanje svijesti i emotivnog iskustva, te kakvu će dinamiku donijeti u definisanju identiteta. Također, moramo razmotriti kako bi ovakvi napredci mogli uticati na naše međuljudske odnose i društvenu strukturu.

S druge strane, virtualna stvarnost otvara potpuno nove horizonte u oblikovanju identiteta. Omogućavajući ljudima da kreiraju i istražuju različite aspekte sebe kroz digitalne avatare i virtualne okoline, virtualna stvarnost pruža jedinstvenu priliku za radikalne promjene u načinu na koji se razumijemo i komuniciramo. Ova sloboda u oblikovanju identiteta može dovesti do značajnih transformacija u društvenim normama i oblikovanju međuljudskih odnosa. Granice između stvarnog i virtualnog svijeta postaju sve manje jasne, što može uzrokovati transformacije u načinima na koje razumijemo i komuniciramo s drugima.

Kroz sve ove promjene, transhumanizam nas suočava s ključnim sociološki, filozofskim i etičkim pitanjima o prirodi ljudskosti i identitetu. Tradicionalne teorije koje su se oslanjale na stabilnost i nepromjenjivost ljudskog " ja " postaju sve manje relevantne. Koncepti kao što su " post-ja " i hibridni identitet, koje istražuje Donna Haraway u svom " Cyborg Manifestu ", nude nova razumijevanja kako se ljudski identitet može transformirati u posthumanističkom kontekstu. Haraway koristi koncept kiborga kao metaforu za novo stanje identiteta koje se definiše kroz spoj bioloških, tehnoloških i društvenih elemenata, pružajući dublji uvid u to kako bi tehnologija mogla redefinisati naše shvatanje ljudskosti.

Dok se približavamo posthumanoj budućnosti, ključno je da nastavimo istraživati i razumijevati ove promjene kako bi se razvile strategije koje će omogućiti etičku i društvenu prilagodbu. Razumijevanje transhumanizma pruža priliku za dublje promišljanje o tome kako tehnologija može služiti ljudskom napretku, a istovremeno očuvati temeljne ljudske vrijednosti i identitet.

Transhumanizam otvara vrata za novu eru ljudskog razvoja, u kojoj će granice između čovjeka i tehnologije postati sve nejasnije. Naša sposobnost da se prilagodimo i integrišemo

ove tehnologije u naš svakodnevni život odredit će smjer buduće ljudske evolucije. Dok se suočavamo s ovim izazovima, važno je da nastavimo razmišljati o etičkim implikacijama ovih promjena kako bismo osigurali da tehnologija doprinosi najboljem interesu čovječanstva, uz očuvanje osnovnih ljudskih vrijednosti i identiteta. U ovoj kompleksnoj interakciji između tehnologije i ljudske prirode, ključno je ne samo razumjeti mogućnosti i prijetnje, već i aktivno oblikovati smjer kojim će se ljudska civilizacija razvijati u nadolazećim godinama.

CONCLUSION:

The investigation of transhumanism and posthumanism provides profound insights into the complexity and depth of changes occurring in our understanding of human identity, human nature, and interpersonal relationships. As a philosophical and technological movement, transhumanism offers a radically new perspective on human potential through the integration of advanced technologies such as biotechnology, artificial intelligence, and virtual reality. These innovations not only expand the physical and mental capacities of humans but also redefine fundamental concepts of identity and humanity.

Biotechnology enables significant changes at the genetic level, potentially revolutionizing our perceptions of health, longevity, and human abilities. Genetic modifications and biological enhancements offer possibilities for improving physical and intellectual characteristics, which can lead to a deep re-evaluation of traditional definitions of humanity. If these technologies become widely available and accessible, it is expected that the foundations of our understanding of identity and human values will shift significantly, creating new norms and

social structures that will shape future generations. In this context, questions such as what it means to be a human being, what makes human life valuable, and how we can address potential inequalities that these technologies might cause, become extremely important.

Artificial intelligence and cognitive enhancements represent the next step in the evolution of human capabilities, offering not only the potential for improving mental and emotional capacities but also the creation of entities with superhuman abilities. These technologies can enhance learning and decision-making abilities, as well as enable the creation of beings that surpass human limits. This raises significant questions about how these changes will affect our understanding of consciousness and emotional experience, and what dynamics they will bring to the definition of identity. Additionally, we must consider how such advancements might impact our interpersonal relationships and social structures.

On the other hand, virtual reality opens up entirely new horizons in shaping identity. By allowing people to create and explore different aspects of themselves through digital avatars and virtual environments, virtual reality provides a unique opportunity for radical changes in how we understand and communicate with each other. This freedom in shaping identity can lead to significant transformations in social norms and the formation of interpersonal relationships. The boundaries between the real and virtual worlds become increasingly blurred, which may cause changes in how we understand and interact with others.

Through all these changes, transhumanism confronts us with key sociological, philosophical, and ethical questions about the nature of humanity and identity. Traditional theories that relied on the stability and immutability of the human "self" are becoming increasingly irrelevant. Concepts such as "post-self" and hybrid identity, explored by Donna Haraway in her "Cyborg Manifesto" offer new understandings of how human identity can transform in a posthumanist context. Haraway uses the concept of the cyborg as a metaphor for a new state of identity defined through a blend of biological, technological, and social elements, providing deeper insights into how technology could redefine our understanding of humanity.

As we approach a posthuman future, it is crucial to continue exploring and understanding these changes to develop strategies that will enable ethical and social adaptation. Understanding transhumanism offers an opportunity for deeper reflection on how technology can serve human advancement while preserving fundamental human values and identity.

Transhumanism opens the door to a new era of human development, where the boundaries between human and technology will become increasingly unclear. Our ability to adapt and

integrate these technologies into our daily lives will determine the direction of future human evolution. As we face these challenges, it is important to continue considering the ethical implications of these changes to ensure that technology contributes to the best interests of humanity while preserving core human values and identity. In this complex interplay between technology and human nature, it is crucial not only to understand the opportunities and threats but also to actively shape the direction in which human civilization will develop in the coming years.

Literatura:

1. Bostrom, Nick (2003), " The Transhumanist FAQ", *World Transhumanist Association*, <https://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf>
2. Brstilo Lovrić, Ivanja; Zujic, Paula (2022), "Za ili protiv transhumanizma? Stavovi i prediktori transhumanističke teorije i prakse studenata grada Zagreba", *Nova prisutnost*, XX (2), 445 – 456. <https://doi.org/10.31192/np.20.2.15>
3. Danaher, John (2022), „Tehno-optimizam: Analiza, Evaluacija i Skromna Odbrana“, *Philosophy & Technology*, New York. <https://doi.org/10.1007/s13347-022-00550-2>
4. Eigliad, Eirik (ed.), (2015), *Social Ecology and Social Change*, New Compass Press, Norway.
5. Fukuyama, Francis (2003), *Naša posthumana budućnost: posljedice biotehnoške revolucije*, CID, Podgorica.
6. Fukuyama, Francis (2002), *Our posthuman future: Consequences of the biotechnology revolution*, Straus and Giroux, Ferrar.

7. Furjanić, Lovro (2020), "Transhumanizam – filozofska osnova", *Filozofska istraživanja*, 40 (2), 233 – 249. <https://doi.org/10.21464/fi40202>
8. Galović, Milan (2013), *Kraj ekologije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
9. Haraway, Donna Jeane (1985), *A Cyborg Manifesto: Science, Technology, and Socialist – feminism in The Late Twentieth Century*. Simians, cyborgs and women: the reinvention of nature, New York.
10. Hoesle, Vittorio (1996), *Filozofija ekološke krize: moskovska predavanja*, Matica hrvatska, Zagreb.
11. Jonas, Hans (1990), *Princip odgovornosti: pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, " Veselin Maleša ", Sarajevo.
12. Kelam, Ivica; Bašić Bučanović, Mia; Kaluđerović Mijatović, Zorica (2023), " Budućnost čovjeka u kontekstu transhumanizma ", *Jahr*, 14 (2), 353 – 376. <https://doi.org/10.21860/j.14.2.6>
13. Nasr, Seyyed Hossein (2017), *Susret čovjeka i prirode: duhovna kriza modernog čovjeka*, El – Kalem, Sarajevo.
14. Nikodem, Krunoslav; Brstilo, Ivana (2012), " Kiborzi i 'djeca po narudžbi' 2.0: prihvaćenost koncepcija poslijeljudskog života u hrvatskom društvu ", *Revija za sociologiju*, 42 (1), 61 – 87. <https://doi.org/10.5613/rzs.42.1.3>
15. Rifkin, Jeremy (1999), *Biotehnološko stoljeće: trgovina genima u osvit vrlog novog svijeta*, Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
16. Selak, Marija (2013), *Ljudska priroda i nova epoha*, Breza, Zagreb.
17. Supek, Rudi (1973), *Ova jedina zemlja: idemo li u katastrofu ili u Treću revoluciju ?*, Naprijed, Zagreb.
18. Šehić, Damir (2023), " Transhumanizam kao proizvod čovjekove kreativnosti ili dekonstrukcija čovjeka kao Božjega stvorenja ", *Obnovljeni život*, 78. (1), 41 – 50. <https://doi.org/10.31337/oz.78.1.3>
19. Turkle, Sherry (2011), *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*, Basic Books, New York.
20. Twenge, Jean (2017), *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood*, Atria Books, New York.
21. Vertovšek, Nedan; Gregurić, Ivana (2018), Filozofija budućih kiberprostora i transhumanistička stvarnost, *Filozofska istraživanja*, 38 (1), 99 – 116. <https://doi.org/10.21464/fi38108>

22. Vetlesen, Arne Johan (2019), *Nova klima: ekološka krizica u svjetlu društvene kritike*, Minex, Zenica.
23. Žiga, Jusuf (2012), *Vrijeme sve(politike) iluzije savremenog ekologizma*, KZB Preporod, Sarajevo.

Biografija

Selma (Sadžid) Bozalija, rođena 11. aprila 1999. godine u Sarajevu, gdje trenutno živi i studira. Njeno obrazovanje započelo je u Drugoj osnovnoj školi u Hrasnici, a zatim je nastavila srednje obrazovanje u IV Gimnaziji na Ilidži. Nakon završetka srednje škole, upisala je Fakultet političkih nauka na Univerzitetu u Sarajevu, odabravši smjer sociologije. Tokom studija, posvetila se detaljnom istraživanju društvenih fenomena, što joj je omogućilo uspješno završavanje prvog ciklusa studija. Odmah nakon toga, nastavila je obrazovanje upisavši drugi ciklus kako bi proširila svoje znanje i stručnost u ovoj oblasti. Izvan akademskih obaveza, Selma uživa u različitim hobijima koji obogaćuju njen svakodnevni život. Slušanje muzike pruža joj emotivnu povezanost i zadovoljstvo, dok šetnje kroz prirodu omogućavaju opuštanje i refleksiju. Briga o životinjama čini važan dio njenog života, donoseći joj osjećaj ispunjenosti i sreće. Također, Selma posebno cijeni prijateljstva i uživa u druženjima s prijateljima, koji su joj, pored porodice, značajna podrška i izvor radosti. Spoj

njenih profesionalnih ciljeva, osobnih interesa, prijateljstava i porodične topline stvaraju temelje za ispunjen život prepun sreće i uspjeha, pružajući joj kontinuiranu inspiraciju.

Zahvala

Na početku ove zahvalnice, želim izraziti svoju duboku zahvalnost sebi za predanost i upornost koje sam uložila u izradu ovog magistarskog rada. Bez vlastite discipline, truda i odlučnosti, ovaj rad ne bi bilo moguće ostvariti. Proces istraživanja i pisanja zahtijevao je značajan angažman i fokus, koji su bili ključni za uspješan završetak ovog projekta. S posebnom zahvalnošću obraćam se svom mentoru, Alibegović Abdelu, čija iznimna stručnost, strpljenje i podrška su značajno doprinijeli kvalitetu ovog rada. Vaše vođenje i savjeti bili su neprocjenjivi, i zahvaljujući vašem stručnom nadzoru, uspjela sam razviti i oblikovati svoje ideje na najbolji mogući način. Posebnu zahvalnost upućujem i svojoj porodici, čija konstantna podrška, razumijevanje i strpljenje su mi omogućili da se posvetim ovom projektu s punim povjerenjem i posvećenošću. Vaša ljubav i ohrabrenje su bili ključni za ostvarivanje ovog cilja. Izražavam duboku zahvalnost svojim prijateljima za njihovu moralnu podršku, korisne savjete i inspirativne razgovore. Vaša prisutnost i pomoć su obogatili moje iskustvo i pomogli mi da prevaziđem sve izazove tokom izrade ovog rada. Također, zahvaljujem svojoj

mački čije prisustvo i umirujuće društvo su mi pružili emotivnu stabilnost i prijeko potrebno olakšanje tokom intenzivnih perioda rada.

Želim iskreno zahvaliti svima koji su svojim doprinosom, podrškom i inspiracijom omogućili da ovaj rad ugleda svjetlo dana. Vaša nesebična pomoć i ohrabrenje su ostavili dubok trag na mom putu i bez njih ostvarivanje ovog cilja ne bi bilo moguće.

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sociologija

Predmet: Antropologija

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Selma Bozalija

Naslov rada: Sociološki aspekti transhumanističke paradigme – posthumana budućnost čovjeka

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 66

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis
